

**Stavovi i percepcije domaće
javnosti o nacionalnim
manjinama, izbjeglicama
i migrantima**

Izvešće u okviru projekta
Racism and Xenophobia: For
Refugee and Ethnic Equality,
IPA RAX FREE 20121

**Vedrana Baričević
i Viktor Koska**

Centar za istraživanje
etničnosti, državljanstva
i migracija (CEDIM)
Fakultet političkih znanosti,
Sveučilište u Zagrebu

Impresum

Stavovi i percepcije domaće
javnosti o nacionalnim
manjinama, izbjeglicama i
migrantima

AUTORI:

Vedrana Baričević i Viktor
Koska

Centar za istraživanje etnič-
nosti, državljanstva i migra-
cija (CEDIM), Fakultet poli-
tičkih znanosti, Sveučilište u
Zagrebu

LEKTURA I KOREKTURA:

Tina Đaković

DIZAJN:

Antonio Karača
i Martin Peranović

IZDAVAČ:

Centar za mirovne studije
Zagreb, 2017. godine

Za izdavača:
Cvijeta Senta

ISBN 978-953-7729-45-5

CIP zapis dostupan u računal-
nom katalogu Nacionalne
i sveučilišne knjižnice u Za-
grebu pod brojem xyz.

Ovaj materijal nastao je uz financijsku podršku Europske unije, u okviru projekta „Protiv rasizma i ksenofobije: za jednakost izbjeglica i etničku jednakost“, koji se provodi u sklopu programa "IPA 2012 Jačanje kapaciteta organizacija civilnog društva za osiguravanja djelotvorne provedbe standarda EU u ostvarenju ljudskih prava". Za sadržaj je isključivo odgovoran Centar za mirovne studije i ne može se smatrati službenim stavom Europske unije.

VLADA REPUBLIKE HRVATSKE
URED ZA UDRUGE

Stajališta izražena u ovoj publikaciji nužno ne odražavaju stajalište Ureda za udruge Vlade Republike Hrvatske.

Ciljevi i metoda istraživanja

U okviru projekta Racism and Xenophobia: For Refugee and Ethnic Equality istraživački tim Centra za istraživanje etničnosti, državljanstva i migracija Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu (CEDIM) proveo je eksploratorno kvalitativno istraživanje o stavovima i percepcijama javnosti o nacionalnim manjinama, izbjeglicama i imigrantima u Hrvatskoj. Dosadašnja istraživanja pokazuju da je određeni dio domaće populacije sklon negativnim percepcijama prema ovim skupinama, pri čemu su pojedine podgrupe (etnički, rasno ili statusno definirane) često predmetom izraženih društvenih stereotipija i predrasuda (npr. tražitelji azila, muslimani, Srbi, Romi itd.; detaljnije v. u poglavlju 2 i 3). U ovoj studiji, istraživački tim htio je razumjeti sadržaj stavova i kontekst u kojima se oni formiraju te je utoliko odabrana kvalitativna metodologija.

U periodu od veljače do listopada 2016. provedeno je terensko istraživanje (ukupno 120 intervjua i tri fokus grupe) s četiri skupine aktera: općom populacijom, pripadnicima nacionalnih manjina, izbjeglicama i tražiteljima azila te dionicima sustava. Intervjui s općom populacijom (ukupno 62) i nacionalnim manjinama (ukupno 20) provedeni su u 13 gradova kontinentalne Hrvatska, Slavonije, Dalmacije, te Istre i Kvarnera (opća populacija 13 gradova; nacionalne manjine 10 gradova). Razgovor s dionicima sustava održan je u Zagrebu gdje ih najveći broj djeluje (10 intervjua: predstavnici države, civilnog društva, međunarodnih organizacija i medija). Intervjui s izbjeglicama i tražiteljima azila (ukupno 28) održani su u također Zagrebu, no u njih su bile uključene i osobe koje su smještene u prihvatilištu za tražitelje azila u Kutini. Fokus grupe s predstavnicima nacionalnih manjina, dionicima te miješanom skupinom (nacionalne manjine, opća populacija i dionici) održane su u Zagrebu, no također su uključivale ispitanike iz različitih područja Hrvatske. Intervjui i fokus grupe pokrivali su nekoliko temeljnih tipova pitanja, uključujući stavove o: društvu i temeljnim društvenim problemima; društvenim različitostima; odnosu prema useljenicima i nacionalnim manjinama, društvenim problemima ovih skupina te postojećim institucionalnim rješenjima.

**Stavovi domaće
populacije
o migrantima
i izbjeglicama**

Kontekst: migracijski trendovi i politike migracija i zaštite izbjeglica u Hrvatskoj

Tradicionalno, Hrvatska je pripadala prvenstveno zemljama emigracije. Procjenjuje se da je od 19. st. do Drugog svjetskog rata iselilo preko milijun hrvatskih stanovnika (Župarić-Iljić i Bara 2014). Nakon Drugog svjetskog rata, ovi su se trendovi nastavili, s time da je Hrvatska postala značajno odredište za građane iz drugih država bivše Jugoslavije (Župarić-Iljić i Bara 2014). Zahvaljujući svojoj geografskoj poziciji, Hrvatska je i zemlja tranzitnih migracija koje su se posebno pojačale od kraja Hladnog rata i sloma socijalizma u Europi (Sopf 2002). Nakon rata u Hrvatskoj, u drugoj polovini 1990.-ih godina, imigracijski trendovi oživljavaju. Pritom, velik dio migracijskih kretanja otpada na tranzitne migracije (Barberić 2015; Sopf 2002), ali je u ponovnom porastu useljavanje iz bivših jugoslavenskih država (prvenstveno BiH; Župarić-Iljić i Bara 2014). U periodu između 2001. i 2012. godine Hrvatska je zabilježila pozitivan migracijski saldo, no od 2009. godine stope iseljavanja hrvatskih državljana ponovno su prerasle stope useljavanja (Župarić-Iljić i Bara 2014). Može se pretpostaviti da ove trendove dodatno motiviraju posljedice ekonomske krize, kao i ukidanje ograničenja na rad hrvatskih državljana u imigracijskim zemljama EU (npr. Irska, Njemačka).

Imigracijske politike Hrvatske od 1990.-ih godina do danas obilježava restriktivan pristup imigraciji, s naglaskom na politike povratka hrvatske dijaspor (Anderson i dr. 2017). U 1990.-ima imigracijska politika službeno je tretirana prije svega kao politika povratka, a i danas se u ove politike ulažu značajna institucionalna i financijska sredstva (Strategija o odnosima Republike Hrvatske s Hrvatima izvan Republike Hrvatske). S iznimkom nekih skupina useljenika (etnički Hrvati sa statusom 'Hrvata bez državljanstva', 'značajni' ulagači, poduzetnici, dr.), imigracija se kontrolira uz pomoć godišnjih kvota radnih dozvola, odnosno drugih mjera imigracijske kontrole (readmisijski sporazumi, granične kontrole, politike odobravanja boravišnih dozvola, itd.) (Anderson i dr. 2017). U javnom diskursu Hrvatska se ne tretira kao zemlja imigracije, što je djelomice odraz stvarnog stanja, a djelomice i odraz poželjnog stanja stvari (opširnije v. u Baričević 2013). U domaćem političkom diskursu imigracija se tretira kao prijetnja ekonomskim resursima (prvenstveno radnom tržištu) i nacionalnom identitetu, te se potreba za njezinom kontrolom tumači visokom stopom nezaposlenosti i velikim stopama iseljavanja hrvatskih građana. I dalje najveći broj useljenika kojima je Hrvatska potencijalna zemlja odredišta dolazi iz bivših država jugoslavenskih država (Kuti, Gregurović i Božić 2013; Župarić-Iljić i Bara 2014).

Iako je u 1990.-im godinama Hrvatska imala značajno iskustvo u zbrinjavanju izbjeglica i interno raseljenih osoba, u to vrijeme, zakonodavni okvir zaštite izbjeglica nije bio razvijen. Izbjeglička zaštita problematizirala se u nekoliko zakonskih članaka Zakona o strancima iz 1991. (čl. 31–38). Politike zaštite izbjeglica u devedesetima u znatnoj su mjeri razlikovale 'naše' izbjeglice (etničke Hrvate, uglavnom iz BiH) od izbjeglica drugih nacionalnosti, te su statusna pitanja prve skupine s vremenom riješena kroz dodjeljivanje državljanstva etničkim Hrvatima (Sopf 2002). U drugim slučajevima, najčešće se primjenjivao institut privremene zaštite, s intencijom naknadnog povratka u zemlje porijekla ili preseljenja u druge države (Sopf 2002).

Sustavne politike izbjegličke zaštite, s usvajanjem principa individualne zaštite (prema Ženevskoj konvenciji, 1951.) počele su se razvijati tek nakon 2001. godine, kada je Hrvatska potpisala Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju, s ciljem ulaska u EU. U kontekstu prilagodbe europskom zakonodavnom okviru, od prvog Zakona o azilu (2003.) do danas, Hrvatska je usvojila većinu mjera Europskog zajedničkog sustava azila (CEAS) te je slijedom toga, zadovoljila kriterije članstva iz Poglavlja 24. Međutim, uz restriktivno tumačenje zakona (gdje su restrikcije svojstvene i samom europski okvir), problem ostaje u njegovoj primjeni u praksi (v. Baričević 2013; Vidović 2013). Poseban problem pritom vidljiv je u politikama i praksama integracije izbjeglica (v. dio 2.4.6.). Prema informacijama UNHCR-a, oko 80 posto tražitelja azila još uvijek napušta teritorij prije kraja procedure (Barberić 2015), te Hrvatska ostaje prvenstveno zemlja tranzita za tražitelje azila i izbjeglice.¹

¹ Od 2004. do 2016. 264 osobe stekle su međunarodnu zaštitu (azil ili supsidijarnu zaštitu) (AIDA 2017; UNHCR 2016).

Kao što ćemo kasnije detaljnije raspravljati, pristup političkih elita ovom pitanju dosad je bio obilježen nastojanjima da se zadovolje kriteriji članstva u Uniji, ali da se pritom zadrže niske stope useljavanja tražitelja azila i izbjeglica. U javnim raspravama o ovom pitanju dominirao je diskurs sekuritizacije, s time da se tražitelji azila i izbjeglice od strane političkih elita prije svega doživljavaju kao ekonomska prijetnja (za socijalni sustav i radno tržište), a zatim i prijetnja nacionalnoj sigurnosti i identitetu. Dok su se donedavno pitanja zaštite izbjeglica (i šire, pitanja migracija) najčešće raspravljala isključivo u saborskim raspravama vezanim za promjene zakona o azilu/međunarodne zaštite i strancima u kontekstu (daljnje) prilagodbe zakonodavstvu Unije, a mediji su uglavnom rubno pratili temu, javni interes za ova pitanja porastao je od proljeća i ljeta 2015. godine u kontekstu aktualne humanitarne krize u Europi. Pažnja medija i političkih aktera u Hrvatskoj posebno je porasla kada su izbjeglice počele stizati u Hrvatsku (rujan), iako je Hrvatska i ovdje ostala samo prostor tranzita. Međutim, ova kriza pokazala se u Hrvatskoj značajnom utoliko što je dotada marginalizirana pitanja zaštite izbjeglica stavila u prvi plan (u periodu do sklapanja europsko-turskog sporazuma o izbjeglicama u ožujku 2016.). S druge strane, kako ćemo dalje vidjeti, izniman medijski i politički interes za ovu temu doprinio je i tome da je javnost (barem ona obuhvaćena u našem istraživanju) pitanja izbjegličke zaštite snažno veže uz kontekst ove krize.

**Stavovi javnosti
o migrantima,
tražiteljima azila
i izbjeglicama:
pregled istraživanja
u inozemstvu
i u Hrvatskoj**

Dostupna istraživanja pokazala su da se stavovi javnosti o tražiteljima azila i izbjeglicama nerijetko preklapaju s percepcijama javnosti općim skupinama imigranata (Crawley 2005, Lewis 2005). Na toj općenitoj razini, istraživanja pokazuju da su protuimigracijski stavovi u liberalnim demokracijama u porastu, pri čemu doživljaj kulturološke, sigurnosne i ekonomske prijetnje objašnjava najveći dio negativnih stavova (v. Hainmueller i Hopkins, 2014).

Iako je svojevremeno ekonomska znanost predviđala značajan utjecaj pojedinčevog ekonomskog statusa na njegove stavove prema imigraciji, niz novijih istraživanja pokazuje da ne postoji izravna veza među ovim varijablama (v. npr. Hainmueller i Hopkins, 2014). Umjesto individualnog statusa, značajnijima su se pokazale općenitije percepcije ispitanika o utjecaju imigracije na domaće gospodarstvo i nacionalno blagostanje (v. Hainmueller i Hopkins, 2014). Utoliko, opće stanje gospodarstva kao i trenutni gospodarski uvjeti (npr. recesija) mogu značajno utjecati na stavove ispitanika. Strah od pritiska na tržište rada i socijalni sustav dominiraju među ekonomskim temama vezanim za imigraciju. Dok je nesporno da su ekonomske teme među dominantnima u raspravama o imigraciji, recentnija istraživanja nalaze da su ekonomska vrednovanja često posredovana kulturološkim činiteljima, te ostaje otvoreno pitanje jesu li ekonomska vrednovanja autonomna ili zavisna činitelj u formiranju stavova o ovim pitanjima (Hainmueller i Hopkins, 2014).

Prema nalazima brojnih studija, znatan dio protumigrantskih stavova može se tumačiti iz kulturološke perspektive. Studije pokazuju da se migracije u većini liberalnih demokracija doživljava u terminima kulturne prijetnje, s time da intenzitet i sadržaj stavova ovise o nacionalnom kontekstu i nizu kontekstualnih čimbenika (Fetzer 2000; Hainmueller i Hiscox 2007; Sniderman, Hagendoorn i Prior 2004; Sniderman i Hagendoorn 2007). Strah od ugroze domaće kulture, uvjerenje da se useljenici ne mogu ili ne žele integrirati te osjećaj ugroženosti od percepcije brojnosti useljenika u nacionalnoj zajednici i drugi slični stavovi pokazuju se važnim pretpostavkama negativnih percepcija prema useljenicima. Isti se stavovi, kako se čini, apliciraju na tražitelje azila i izbjeglice, pri čemu u posljednje vrijeme istraživanja u Europi i šire pokazuju snažan porast islamofobije (Crawley 2005; Finney 2005).

Treći dominantni okvir koji se pokazuje sve značajnijim u objašnjavanju protuimigracijskih stavova je sigurnosni. S porastom terorizma i straha od terorizma na globalnoj razini, migracije se sve značajnije dovode u vezu sa sigurnosnim prijetnjama, a takvi stavovi održavaju se i u ispitivanjima javnog mnijenja. Zanimljivo je pritom da se percepcija prijetnje od terorizma ne veže uz neposredno iskustvo: prema nalazima istraživanja, strah od terorizma i uvjerenje da značajan dio useljenika pripada terorističkim skupinama može biti veći u zemljama koje nisu imale vlastito iskustvo terorističkih napada (v. npr. Strabac, Aalberg i Valenta 2014). Uz prijetnju terorizma, koja se redovito veže uz populaciju muslimana, migracije se često vežu uz porast opće razine kriminala u zemlji i općenito pada osjećaja sigurnosti građana (Hellwig i Sinno 2016; Sniderman i Hagendoorn 2007; Strabac, Aalberg i Valenta 2014).

Istraživanja provedena u različitim europskim zemljama pokazuju da su stavovi populacije prema useljeničkim skupinama različitih etničkih, kulturnih ili vjerskih obilježja više ili manje konzistentni: ispitanici koji su skloni negativnim stavovima prema jednoj useljeničkoj skupini, vjerojatno će biti skloni negativnim percepcijama prema ostalim useljenicima i manjinama (v. npr. Kinder i Kam 2009; Sniderman 2000; Sniderman i Hagendoorn 2007; Strabac, Aalberg i Valenta 2014). Ipak, studije također pokazuju da se opći protuimigracijski stavovi i predrasude dalje često odražavaju kroz kontekstualno i grupno specifične stereotipije (Hainmueller i Hopkins, 2014). Primjerice, prema recentnom istraživanju provedenom u Velikoj Britaniji (Hellwig i Sinno 2016), ispitanici su problem ekonomske prijetnje i porasta kriminala vezivali prije svega uz istočnoeuropske useljenike, a problem kulturološke prijetnje i strah od terorizma uz muslimanske skupine. Odnos prema posebnim useljeničkim skupinama ovisi o nizu uvjeta, kontekstualno je specifičan i često i nacionalno specifičan.

Kako dostupna istraživanja pokazuju, značajan dio ovih pretpostavki relevantan je i u domaćem kontekstu. Studija o stavovima hrvatske javnosti prema radnoj imigraciji i radnim migrantima koju su 2009. godine proveli Kumpes, Gregurović i Čačić Kumpes (2012) nalaze da su socioekonomski i sociokulturni faktori kritični u objašnjavanju stavova populacije prema useljenicima i imigraciji. Prema rezultatima istraživanja, većina ispitanika (59.3 %) smatra da bi strani radnici opterećili domaće tržište radne snage te da domaći radnici trebaju

imati prednost u zapošljavanju, neovisno o kvalifikacijama (59.3 %), odnosno većina (55.3 %) smatra da Hrvatska ne treba dopustiti uvoz strane radne snage. Također, velika većina ispitanika (75.9 %) u istraživanju smatra da se useljenici moraju prilagoditi vrijednostima našeg društva. Manji broj ispitanika (22.9 %) vjeruje da se strani radnici “nikad neće” prilagoditi našim vrijednostima (pp. 320), odnosno da postoji realna opasnost da ovaj tip migracija ugrozi domaću kulturu (23 %). Autori zaključuju da u Hrvatskoj prevladava “ekskluzivistički stav” građana prema radnoj imigraciji, pri čemu zastupljenost navedenih stavova tumače gospodarskim uvjetima, odnosno procesima “snažne nacionalne homogenizacije” koja postoji od 1990.-ih godina te uvjetuje da “religioznost i nacionalni ekskluzivizam postaju ‘poželjni’ oblici identitetnog političkog svrstavanja” (Sekulić 2011, u Kumpes, Gregurović i Čačić Kumpes 2012, pp. 324). Na individualnoj razini, studija je pronašla da najveći značaj imaju faktori dobi i spola, odnosno stupanj obrazovanja i procijenjeni socioekonomski status. Stariji ispitanici, muškarci, s niskim stupnjem obrazovanja i slabi(je)g samoprocijenjenog socioekonomskog statusa skloniji su protuimigrantskim stavovima.

Istraživanje Franc, Šakić i Kaliterna-Lipovčan (2010; u Župarić-Iljić 2013) provedeno u Istočnoj i Zapadnoj Slavoniji nalazi da se radni migranti percipiraju kao ekonomska, kulturna i sigurnosna prijetnja, s dominacijom prvog okvira, što se može smatrati i logičnim s obzirom na to da je istraživanje bilo usmjereno na percepcije o radnim migrantima (Župarić-Iljić 2013). Studija Zlatka Šrama (2010) nalazi da su percepcija kulturne i sigurnosne prijetnje ključni prediktori etnocentrizma, gdje se sigurnosna prijetnja u ovom istraživanju odnosila uglavnom na srpsku populaciju u Hrvatskoj. Prema ovom istraživanju, kulturni faktori dominiraju nad ekonomskim činiteljima u formiranju stavova.

Što se tiče stavova prema populaciji izbjeglica, dosad je provedeno nekoliko istraživanja o percepcijama populacije o tražiteljima azila. Stručna studija Centra za mirovne studije (2013) nalazi da “građani Hrvatske izražavaju jasnu deklarativnu podršku nediskriminaciji” iako su, kako studija navodi, “puno manje uvjereni u ispravnost njene primjene u svakodnevnom životu” (pp. 13). Iako analiza navodi da ispitanici uglavnom ne izražavaju ekstremno ksenofobne stavove, utvrđene su značajne razine ksenofobije prema pojedinim etničkim, vjerskim i drugim manjinama (romska, srpska, kineska i arapska), zajedno s visokim stopama ksenofobije prema

tražiteljima azila (37 % populacije). Istraživanje Kutli, Gregurović i Župarić-Iljić (2016) o percepcijama radnih migranata i tražitelja azila u osječko-baranjskoj i vukovarsko-srijemskoj županiji pokazuje da se strani radnici doživljaju u terminima sociokulturne prijetnje, a tražitelji azila kao sigurnosna i ekonomska prijetnja. Prema nalazima studije, na individualnoj razini, dob i politička orijentacija imaju najveći značaj za formiranje stavova prema obje skupine. Stariji ispitanici desne političke orijentacije pokazuju veći sklonost negativnim stavovima prema tražiteljima azila i stranim radnicima. Stupanj obrazovanja pokazao se značajnim u formiranju stavova prema radnim migrantima, a etnicitet prema tražiteljima azila. Istraživanje Župarić-Iljić i Gregurović (2013) provedeno među studentima Zagrebačkog sveučilišta pokazuje da ova populacija tražitelje azila vidi kao društvenu i kulturnu prijetnju, odnosno ekonomsku i zdravstvenu prijetnju.

Treba imati na umu da je svako istraživanje ograničeno u svojoj metodologiji te da su različiti kontekstualni okviri u kojima se tumače ove pojave samo indikativni za cijeli raspon stavova koji postoje u javnosti. Kako kvalitativne studije pate od nedostatka reprezentativnosti, kvantitativne studije ograničene su, između ostaloga, činjenicom da istraživač teško kontrolira kontekst istraživanja. U kontekstu migracijskih studija posebno, upotreba termina (stranac vs. migrant; tražitelj azila vs. izbjeglica; izbjeglica vs. migrant) ima snažna vrijednosna obilježja (Anderson 2015) te pojedine studije pokazuju da se pod pojmovima 'migrant', 'tražitelj azila', 'izbjeglica' skriva cijeli raspon značenja koje ispitanici mogu podrazumijevati, a koji se ne moraju preklapati s njihovim upotrebom u društvenim znanostima (v. npr. Crawley 2005). To čini istraživanje percepcija posebno osjetljivim. Naše istraživanje naznačava slične trendove te su, kao što ćemo dalje raspravljati, ovi pojmovi su za ispitanike imali vrlo različita značenja.

Rezultati istraživanja: stavovi i percepcije javnosti o izbjeglicama i migrantima u Hrvatskoj

Interes i informiranost o temi migracija i zaštite izbjeglica

Većina ispitanika smatra da su ključni problemi društva vezani prije svega uz domaće ekonomske i političke prilike (problemi radnog tržišta, socijalna pitanja, pitanja korupcije i sl.), te se pitanje imigracije i zaštite izbjeglica redovito vidi kao relevantno, ali ne kao jedno od temeljnih društvenih i političkih pitanja. Manji broj ispitanika ističe da ova pitanja nemaju značaj za Hrvatsku. Kao što je najavljeno, istraživanje pokazuje da je među našim ispitanicima postojala značajna tendencija da izbjeglička pitanja i šira pitanja migracija vežu uz problem aktualne humanitarne krize zbrinjavanja izbjeglica u Europi koja je u Hrvatskoj posebno bila aktualna za vrijeme funkcioniranja 'koridora' (rujan 2015-ožujak 2016.). Većina ispitanika pokazala je informiranost o bazičnim značajkama krize, ulozi hrvatskih vlasti, kao i o raspravama na razini drugih europskih država i EU u cijelosti te drugim pitanjima. Međutim, znatan dio ispitanika smatra da je nedovoljno informiran o uzrocima kretanja, odnosno problemima izbjeglica u zemljama porijekla i sl. Također, značajan dio sudionika istraživanja smatra da je nedovoljno informiran o problemima izbjeglica koji izlaze iz okvira dane humanitarne krize. Pojedini ispitanici naglasili su da ne mogu govoriti o pitanjima zaštite izbjeglica koji se ne tiču same krize jer se ne smatraju dovoljno upućenima u problematiku. Određeni dio ispitanika nije upoznat s činjenicom da je Hrvatska dosad primila izbjeglice, a značajan dio ispitanika naglasio je da se do pred krizu imao malo prilike informirati o navedenoj tematici, odnosno da su se u medijima ove teme ranije pokrivale samo rubno.

Iskreno, ja ne znam koga je Hrvatska primila zadnjih deset godina zato što to uopće nije nigdje bilo popraćeno, znači ovo je sve nastalo bum, ne, prije godinu dana, do tad nitko nije ni znao da mi imamo azilante u Hrvatskoj maltene

Percepcija ispitanika o imigraciji i njezinim posljedicama za društvo: kulturna, sigurnosna i ekonomska pitanja

Na početku razgovora, ispitanici su bili upitani o njihovim stavovima o društvenim različitostima (u pogledu mišljenja, vjera, kultura i dr., v. pitanja u dodatku). Na ovoj općenitoj razini, većina ispitanika ocijenila je navedene raznolikosti kao pozitivan fenomen, pri čemu dio ispitanika smatra da je Hrvatska nedovoljno raznolika, a drugi dio njih vjeruje da je domaće društvo raznoliko zahvaljujući velikom broju nacionalnih manjina. Na ovoj razini, manji broj ispitanika izražava negativne stavove prema društvenim različitostima, a minimalan je broj onih koji su naveli da nemaju nikakav odnos (pozitivan/negativan) prema pitanju različitosti. Usprkos većinom pozitivnim stavovima prema različitostima na ovoj deklaratornoj razini, kao što ćemo vidjeti, velik broj ispitanika sklon je asimilacijskom modelu.

Uz ova pitanja, ispitanicima su postavljena općenitija pitanja o poželjnosti imigracije, odnosno njihovom stavu prema migrantima. Pri tome se od ispitanika tražilo da objasne svoje stavove i zašto imigraciju smatraju poželjnom ili nepoželjnom pojavom, ali im nije sugeriran konkretan odgovor (tip koristi/troškova/prijetnje) nego se ovo prepustilo prosudbi ispitanika. Tek ukoliko ispitanik nije ponudio konkretan odgovor, ispitivač je ponudio konkretnija pitanja, ispitujući stavove o dosad prepoznatim dominantnim okvirima (ekonomski, kulturološki i sigurnosni).

Manji dio ispitanika naglašava da nije sklon tome da Hrvatska prima imigrante. Pri tome, dio ispitanika dovodi u izravnu vezu trendove imigracije, emigracije i ekonomskih faktora (kontekst radnog tržišta, troškova socijalnih i drugih programa, itd.). Ipak, kao temeljne razloge za ove stavove, ispitanici češće navode pitanja identiteta/kulture, odnosno sigurnosti.

... Volim Hrvatsku kao Hrvatsku, i hrvatsku kulturu i... ne bih htio da netko nameće nešto svoje previše ovdje. Općenito u Europi... ne sviđa mi se da netko... taj miks kultura, mislim, tipa minareti...

Hrvatska je mala zemlja i mislim da smo dovoljno pomagali, trebamo se prije svega pobrinuti za hrvatske građane, a onda tek za druge. Bilo bi dobro kada bi se sve malo postrožilo... Mislim da se uvijek možemo bojati imigracija jer nikada ne znamo točno koga puštamo u zemlju i kakva je priča ili neka pozadina te osobe. Ne znam iskreno, previše se toga događa da bi se dao brzi odgovor...

Većina ispitanika u našem istraživanju sklonija je odgovoru da Hrvatska treba dopustiti useljavanje. Značajan dio ispitanika navodi da imigraciju doživljava prvenstveno u terminima dobiti te ističe da je ne promatra kao prijetnju ekonomske, kulturne ili sigurnosne naravi. Manji dio ovih ispitanika naglašava ekonomske ili demografske prednosti, a znatno je veći broj onih koji navode prednosti u smislu (većih) društvenih i kulturoloških raznolikosti.

Pa ja nisam zadovoljna s trenutnom situacijom. Mislim da hrvatsko društvo je raznoliko... samo što mislim da je problem u prihvaćanju toga... I mislim da je uvijek zapravo bolje da je društvo raznolikije... Negativno je ako se društvo ne zna nositi s time, a mislim da se trenutačno hrvatsko društvo ne zna nositi s time

Mislim da će priljev izbjeglica na području Europe dovesti do znatnih promjena što se tiče strukture stanovništva bilo po nacionalnom il vjerskom statusu i da će ta raznolikost morat učiniti Europu i samo ovo područje malo tolerantnijim

Mislim da Hrvatska treba dopustiti doseljavanje stranaca, zapravo bilo koga zato što, mislim što ima s time izgubiti ... nekako mi je paranoično da sada gledamo da nam ti ljudi otmaju radna mjesta il ne znam što ... mislim da su ti ljudi koji dolaze imaju neki razlog zbog kojeg dolaze pa taj razlog može biti tipa da, ne znam, oni žele osnovat familiju ... otvorit, nešto, na primjer neki posao, meni sve to djeluje produktivno ...

Među ispitanicima koji navode da su skloni dopustiti migraciju velik je broj onih koji naglašavaju da pri tome kriterij brojnosti ima odlučujuću ulogu. U perspektivi znatnijih brojeva (kao čest primjer uzima se kontekst humanitarne krize), imigracija se doživljava kao potencijalna prijetnja. Što se tiče izvora/sadržaja percipirane prijetnje, intervjui pokazuju da dominiraju percepcije kulturne i sigurnosne prijetnje, dok su ekonomska i socijalna pitanja u našem istraživanju bila nešto manje zastupljena. Ipak, znatan broj ispitanika naglašava da bi velike stope imigracije opteretile tržište rada (pojedini sudionici spominju socijalni sustav) te općenito smatraju da imigracijske stope trebaju biti adekvatne domaćim prilikama.

Meni bi bilo drago da kad kod nas dođu stranci iz razvijenih zemalja, da oni vide da mi nismo toliko zaostali... i da tu... stranci mogu napredovati.... a sad za te neke, znači manje manjine koje nisu toliko razvijene iz tih zemalja, to je dosta teško jer oni imaju nekakve običaje, pogotovo vjerske... Ako bi ih bilo znači ne prevelik broj... znači mora se naći neki omjer, da oni budu znači u manjini... lakše je njima ako su u manjini prilagoditi se... nama...

Mislim, to se događalo uvijek, pa i mi smo se raseljavali, stalno doseljavaju ljudi, samo što nikad to nismo toliko promatrali kao kada se sada ovaj boom dogodio s izbjeglicama iz Sirije, tako da... kažem, stvar je obujma, izgleda da je to ta politika obujma

Treba biti raznoliko i trebamo se naučiti prihvaćati druge ljude, drugačijih navika, vjera i kultura i to nas sve čini tolerantnijim. Pa trebamo [dopustiti useljavanje strancima], zašto ne, ali na način da ne ugrozimo sadašnje stanovnike, jer ako dozvolimo previše ulazaka stranaca, oni će nam uzeti radna mjesta koja ni mi nemamo, pa onda mislim da trebamo prvo mi malo stasati, da bi opušteno mogli primiti strance

Mi smo mala zemlja od četiri i pol milijuna ljudi, ako i toliko. I tu opet bi nastao, kažem mi smo u užasnoj situaciji, mislim da se država prvo treba baviti svojim građanima koji su ovdje u problemu, koji ovdje žive i ne mogu naći posao. A ne, nije da imamo sad resurse da mi sad pozovemo još milijun ljudi

Među opasnostima/izazovima imigracije za društvo primitka, kao jedna od najzastupljenijih tema u razgovorima pojavljuje se problematika suživota različitih kultura, pri čemu se ispitanici gotovo isključivo referiraju na percipirane različitosti 'muslimanskog istoka' i 'civiliziranog zapada' (najčešće iskazane kroz pitanja rodničkih odnosa). Dok se 'naši' muslimani smatraju kulturološki bliskima, percepcija većih društvenih razlika vezivala se uz one iz bliskoistočnih i dalekoistočnih zemalja. Kod dijela ispitanika prevladava stav da navedene skupine useljenika nisu nespremljene na društvenu i kulturnu prilagodbu, odnosno ne vjeruje da se takve različitosti mogu mijenjati (pri čemu se ograničenja imigracije u pogledu brojnosti ističe kao posebno važno).

Mislim... Prihvatiti njih da dolaze sa svojom kulturom... I da zadrže apsolutno svoju vjeru, običaje i sve, ali biti tolerantniji u ovom dijelu... da se... približavaju našoj kulturi i odnosu žena - muškarac kod nas. A mislim da bi drugo išlo ako im se da odgovarajući posao koji je koristan i državi, ako njih ne ugrožava, ali da se oni sami u pitanju muškarac žena, da se malo liberalnije ponašaju i približe našem...

Što se tiče stranaca, mislim, pogotovo sad kad smo ušli u Europsku uniju, pa da branimo ili ne želimo useljavanje stranaca. Pa naši idu ... ne vidim razlog zašto stranci ne bi dolazili kod nas ... A ova sad [kriza], pa to je malo problem, jer dolazi velika masa ljudi i uopće ne znaš tko je među njima. Znači provlači se taj ekstremizam ... kad pogledate u Njemačkoj, u ovim zemljama u kojima ovi jesu već prisutni, ti stranci već godinama, oni nisu ništa na sebi promijenili. Oni su ostali ortodoksni..

Ta jedna jedinstvenost Europe može biti ugrožena nekontroliranim izbjegličkim valom. Postoji mogućnost da doživimo stampedo useljavanja koji može dovesti do promjene čitave Europe, Europske unije, te njenog identiteta. Ako nam se dogodi izbjeglička kriza velikih razmjera to jest još većih razmjera nego što je bilo do sada, vjerujte mi, ni mi, ni Njemci niti jedna druga država u Europi neće znati što će biti sa svima nama

Uz pitanja kulture, značajno je bilo zastupljeno i pitanje sigurnosti. U najvećoj mjeri, zabrinutost za sigurnost ticala se problematike terorizma te se utoliko i redovito poklapala s percepcijom kulturne prijetnje s muslimanskog 'istoka'. Veći broj ispitanika u istraživanju sklon je naglasiti da osjeća određenu zabrinutost za moguće terorističke napade, a manji broj navodi da se ne brine oko toga. Iako većina ovih ispitanika navodi da smatra da je broj terorista među imigrantima vrlo

ograničen, dio njih vjeruje da iza aktualnih migracijskih kretanja (iz Sirije i drugdje) stoje 'zakulisni planovi' odnosno organizacije koje teže islamizaciji Europe.

Oni ne prihvaćaju Europu kakva jest, nego žele tu Europu prilagoditi sebi. Mislim da su problemi već evidentni u nekim zapadno europskim zemljama. Ako se to nastavi, onda će problem biti vidljiv i u Hrvatskoj

Nee, ne, ne. Naši će biti bolje prihvaćeni. Zato što se naši ne raznesu s bombom i ne rade takve incidente između ostalog

Istraživanje pokazuje da (manji) dio ispitanika vjeruje da imigracija sa sobom nosi prijetnju (porasta) razine kriminala u društvu. Sklonost kriminalu najčešće se ne pripisuje izravno određenoj nacionalnoj, vjerskoj ili kulturnoj skupini, iako se nekada između redaka može primijetiti da su i ovdje predmetom nepovjerenja konkretne skupine useljenika ('azilanti', muslimani, itd.).

Zato što... mislim ovako da ne bi dolazili neki mladi ili nešto, da ne bi radili neke probleme. Da dođu mladi u grad, i sada, to je drugačije... neka mu netko nešto kaže i dođe do problema nekog, među djecom i to

Vjerojatno bih bio zabrinut ... Pogotovo poslije ovih događanja u Europi, Francuska, Njemačka. I sad pogotovo tko ima djecu. Sad je škola i znaš da ide dijete od imigranta, ovaj azilanta. Ne bi baš bilo ugodno. Iskren odgovor

Ja nemam konkretno protiv nikoga ništa, koliko god da vas dođe dobro ste došli. Samo nemojte ugrožavati sigurnost kao prvo moje obitelji. da moja kći može i dalje ići normalno u školu, a da ne bude silovana i zlostavljana od vas što ste to odlučili. Jer mi u nekom obliku to imamo s Albancima

Pa vani se pokazalo da je to problem. Dolaze takve informacije da žene više ne mogu same prolaziti nekim osamljenijim mjestima, da se primijete te nekakve promjene

Problematika izbjegličke zaštite u danim ekonomskim, kulturološkim i sigurnosnim okvirima

U dijelu razgovora koji se konkretnije ticao izbjegličke problematike, vidljivo je da su ispitanici skloni ova pitanja gledati prvenstveno iz humanitarne perspektive. Zanimljivo je da dio ispitanika problematiku zbrinjavanja izbjeglica tretira kao test zrelosti demokracije, te većina ispitanika naglašava zadovoljstvo činjenicom da je Hrvatska 'humano' postupala s izbjeglicama tijekom humanitarne krize.

Mislim da je to pitanje [izbjegličke zaštite] važno da se pokaže da je hrvatsko društvo zrelo za pomoć drugim ljudima i prihvaćanje drugačijeg, što nam inače baš i nije jača strana

Hrvatska je najaltruističnija država na svijetu, da bar po nečemu budemo pozitivni i popularni

Velika većina ispitanika ističe da je izbjeglicama nužno pomagati, iako sudionici istraživanja ne gledaju jednako na tip i oblik pomoći koji zajednica treba i može ponuditi. Pojedini sudionici smatraju da Hrvatska ne treba prihvatiti izbjeglice, a 'pomoć' vidi u drugim oblicima potpore (npr. humanim tretmanom tijekom tranzita, odnosno financijskom i drugom pomoći). Kod ovih ispitanika učestalo je vjerovanje da (ekonomski) snažnije države imaju veću odgovornost za prihvata izbjeglica. Veći broj osoba spominje da izbjeglicama treba pomoći na razne načine (čest je odgovor 'na sve moguće načine') te izražava spremnost da Hrvatska primi izbjeglice. Pritom značajan udio ispitanika naglašava da politike zbrinjavanja izbjeglica moraju biti u skladu s domaćim mogućnostima (brojnost, ekonomski resursi, identitet/kultura, dr.).

Hrvatska ... apsolutno mora pomoći tim ljudima, jer nitko ... ne ide sa svog ognjišta dobre volje ...

Pa smatran da treba pomagat izbjeglicama na sve moguće načine, pružajući financijsku potporu, na neki način emocionalnu i moralnu potporu, prvenstveno iz razloga što je to ljudski i što je to tako moralno

... Mislim da postoji mogućnost da Hrvatska stvarno može, i ne samo izbjeglicama već i svom narodu, tako da može pomoći i to puno više nego što, nego što opće nudi i pokazuje i ja sam uvijek za to, i to ono broj jedan. Zašto ne pomoći svakom čovjeku kojem treba?

Da, u onoj mjeri ukoliko ih možemo primiti, je li. I moramo imati nekakav adekvatan plan za primanje tih stranaca. Znači, ne možeš ih primit u nedogled, i da stoje, ne znam, ljudi na granicama i ljudi da žive u kampovima... A mislim da smo mi dosta, mislim, dosta smo mala država i presiromašna da primamo puno stranaca, al u svakom slučaju možemo sigurno nešto. Jer imamo dosta prostora, a imamo i dosta uvjeta, tako da...

Treba [prihvaćati izbjeglice] ali, malen broj za početak jer smo mi mala zemlja, imamo svoje probleme, ali da bi trebalo nam dati priliku da se dokažemo definitivno da

Usprkos dominantno humanitarnom pristupu izbjegličkim pitanjima, istovremeno, vidljiva je izražena sklonost među znatnim dijelom ispitanika da pitanje izbjeglištva povezuju s problemom sigurnosti, odnosno percipirane kulturne prijetnje, s time da je potonje u značajnoj vezi s doživljajem brojnosti. Kako su se razgovori izravnije ticali pitanja kretanja i zaštite izbjeglica, tako je zabrinutost jednog dijela ispitanika za sigurnosne posljedice bila izraženija, iako su ispitanici uglavnom skloni vjerovati da je samo mali broj izbjeglica prijetnja sigurnosti. Ovaj tip prijetnje (kao i kulturna) izravno se povezuju (gotovo) isključivo s populacijom muslimana. Pri tome, strah od terorizma svakako je naglašeniji među ispitanicima koji su općenito neskloni imigraciji, no pojavljuje se i kod onih koji izražavaju pozitivne stavove prema pitanju migracija i zaštiti izbjeglica. Ispitanici nerijetko izražavaju podijeljenost između potrebe za potporom izbjeglicama i strahom za sigurnost (vlastitu ili svoje okoline).

A problem je sa, ne želim sad ispast zadrt, problem je sa imigrantima muslimanske vjeroispovijesti, to što su, što je njihova religija dosta striktna, i vrlo se teško filtriraju u društvu. Ne kažem ja da oni moraju mijenjati apsolutno svoj identitet, dapače, ali oni dolaze iz totalno drugačije kulture, koja je dosta primitivnija od naše. Ne kažem ja da smo mi centar svijeta, civilizacije, nemam pojma, ali mislim da bi se u svakom slučaju trebalo raditi na svojevrsnoj edukaciji i pomoći im da se što bolje uklope u društvo, a ne ih ostaviti, marginalizirati ih, svrstati ih, i onda normalna stvar da se to događa, događaju situacije s terorizmom i drugim sličnim kriminalom

Jednostavno ljudski je i pomagati ... Ne znam na koji način bi me oni mogli ugroziti. A mislim uvijek će prevagnut ono da upravo postoji jedan takav pojedinac, ali opet i jedan takav pojedinac ne mora bit musliman da to napravi. Može bit i Hrvat tako da ne znam

Ne mogu reći da ne bi bio zabrinut, jer, ono, kao i drugi, sigurno da me pogađa ovo što vidim na vijestima, prvenstveno ove terorističke napade i slično. I na neki način uvijek, ono, prva asocijacija ti je ono, ne možeš si pomoć jednostavno. Mislim da je to u ljudskoj prirodi tako, 'ajme meni što će se sad dogoditi, možemo li očekivati napad nekakav, ne znam, ali pokušavam uvijek te svoje predrasude staviti postrani i mislim da ono, ako čovjek treba pomoć ...

Pri promišljanju izbjegličkih pitanja ispitanici su vrlo često podsjećali na 'naše vlastito' iskustvo iz 1990.-ih godina te su naglasili solidarnost s osobama koje su se našle u sličnim okolnostima. Među velikim brojem ispitanika, redovit je odgovor da je izbjeglicama nužno pomagati kao što se to činilo u našem slučaju. Pritom, većina ispitanika smatra da se situacija aktualne humanitarne krize (istaknut slučaj Sirije, Irana i Afganistana)² mogu usporediti s našim vlastitim kontekstom iz 1990.-ih godina.

² Ispitanici su sami isticali usporedbu domaćeg iskustva i današnje krize, no navedeno je kasnije u intervjuu (v. dodatak) ispitivano i ciljanim pitanjima o usporedbi 'naše' krize i današnje, s fokusom na slučaj Sirije, Irana i Afganistana.

Pa na neki način moglo bi se usporediti, iako mislim da su ove trenutno, da su ove izbjeglice u puno težem položaju nego naše, stradanja su puno veća, veća područja su zahvaćena nego kod nas i kad smo mi bili izbjeglice ... znači, imali smo manji otpor od drugih država koje su nas primale ...

Da se nas tako odbacivalo ili ako nas se odbacivalo, to je tad nama bio najveći problem, sad kad je sve to prošlo, kad smo recimo malo stali na noge, ljudi su to zaboravili i odbacuje se ukoliko ikom drugom treba pomoć, to je žalosno...

Interesantna je činjenica da Norveška nije imala zakon o bespravnoj gradnji do Domovinskog rata našeg, kad su naši došli gore i počeli bespravno graditi, znači isto smo uništili jedan dio norveške kulture ... Ovdje nema garancije da će itko narušiti dio naše kulture, niti da neće ...

Ipak, značajan je udio onih ispitanika koji pokazuje određenu skepsu prema 'stvarnim' razlozima odlaska izbjeglica u aktualnoj krizi, referirajući se na činjenicu da dobar dio ovih kretanja nije motiviran razlozima 'bijega'. Također, pojedini ispitanici naglašavaju prezastupljenost ('ratno sposobnih') mladih muškaraca, vezujući ovo uz prijetnju terorizma. Poneki ispitanici propituju vezu izbjeglištva i imovinskog statusa, implicirajući da imovinsko stanje 'ovih' izbjeglica naznačava da se radi o 'nekim drugim razlozima'.

... Mislim da je, njima je teško s te strane zato što ne znaju jezik, ne znaju kamo idu, a opet s druge strane naši ljudi su izgubili nekoga iz obitelji, susjedstva, možda su vidjeli neke prizore koji će ih proganjati kroz cijeli život ...

Mi smo bježali u te neke naše krajeve ... Nismo mogli, nismo masovno nigdje, nego se tu povlačilo u dijelove gdje se ne događaju razaranja. A sad, kako oni to i odakle im toliki novac, to ne znam ... Također mi je malo čudan taj profil imigranata koji dolaze. Ne vidim tu djecu i starce, nego su to radno i ratno sposobni mladi muškarci

Od kud sada toliko muškaraca kao izbjeglica. Tu je interesantna pojava kada to kompariraš s izbjeglicama našima devedesetih. To su bile žene, djeca, starci, nesposobni za rat, a ovdje imaš sada dosta mladih i obrazovanih ljudi, to se vidi, da ima i liječnika i odvjetnika i svega toga. Znači oni jednostavno bježe i od rješenja onog tamo. E da li je tamo toliko surovo, ja ne znam...kad nemam širu sliku, nemam podatak

Pa zato što su ipak oni drukčiji mentalitet, a naši ljudi su išli u te zemlje gdje smo mi slični ... i odlazili su žene i djeca najviše. Ovi su ostajali doma braniti, veći dio ... A tamo, ne znamo mi kako se bore i s kim se moraju boriti i što je to tamo

Uz čestu generalnu pretpostavku da su 'novi' muslimani nesprenni na integraciju, pojedini ispitanici uz rodne odnose, otvoreno propituju odnos i odnos članova ove skupine prema obitelji i radu, odnosno općim moralnih i društvenim vrijednosnima koje ovu skupinu nepremostivo 'razlikuju od nas'.

... Ipak smo mi, dolazimo iz te katoličke sredine. I oni naši ljudi kad su odlazili, oni su se tamo odmah zapošljavali i ne znam, i na sve druge načine pokušavali sebi pomoći

... Masa njih ih je ostavila žene dolje u ratnom prostoru iz kojeg bježe, kao da se oni prvo snađu pa da ih onda dovedu. Mislim da to nije uopće fer i korektno

Evo sad sam baš neki dan čula u nekoj priči da obično ti njihovi muškarci ... Da žena baš nikad ne hoda ispred njih, baš nikad. Dok sad, kad su bježali, stavljali su žene i djecu ispred sebe zbog mina. Ako je minirano područje, onda oni idu iza ... Ono što većina svijeta smatra da je moralno ... Iako ta njihova kultura, način života ... Trebali bi valjda prihvatiti to gdje dolaze

Kad pogledate u Njemačkoj, u ovim zemljama u kojima ovi jesu već prisutni, ti stranci već godinama, oni nisu ništa na sebi promijenili. Oni su ostali ortodoksni ... Ja znam recimo kad ih vidim vani, muškarac ide naprijed rukama na leđima, a ostali su iza njega. ... Muslimani, a drugih i nema, mislim oni su muslimani pretežno izbjeglice.

Stavovi i predrasude prema 'izbjeglicama' i 'azilantima'

Kao što je ranije navedeno, dostupna istraživanja pokazuju da značajan dio javnosti tražitelje azila (dosadašnja istraživanja manje su se bavila percepcijama o izbjeglicama) doživljava kao kulturnu, ekonomsku i sigurnosnu prijetnju, a prema pojedinim istraživanjima (Centar za mirovne studije 2013), prisutne su i visoke stope ksenofobije prema tražiteljima azila. Naši intervjui s tražiteljima azila i izbjeglicama potvrđuju da su izbjeglice i tražitelji azila predmetom izraženih društvenih predrasuda temeljenih na njihovom statusu, odnosno etiketama koje mu se pridaju, iako ostaje otvoreno pitanje koji je konkretan sadržaj ovih društvenih predrasuda.

Većina intervjuiranih osoba pod statusom zaštite i onih u statusu tražitelja azila navodi da se kao stranci uglavnom osjećaju dobrodošlo u kontaktu s domaćom populacijom, s time da je ovdje istraživanje metodološki ograničeno. Naime, kao što je navedeno, većina ispitanika živi u Zagrebu (a samo je dio njih kraće vrijeme boravio u drugim mjestima). Utoliko, ovi se nalazi ne mogu primijeniti na šire područje od Zagreba, posebice stoga što su pojedini ispitanici naglasili da su osjetili velike razlike u njihovoj recepciji u Zagrebu i drugim mjestima. Ispitanici redovito ističu da su kroz vrijeme razvili značajan broj kontakata u lokalnoj zajednici te mnogi smatraju da je u Hrvatskoj relativno jednostavno ostvariti kontakt s lokalnim stanovništvom. Socijalni aspekt života u Hrvatskoj istaknuti su među ispitanicima kao jedno od ključnih prednosti boravka/života u Hrvatskoj.³

³ Ponovno, pitanje je koliko je ovo reprezentativno za Hrvatsku, a koliko za Zagreb, s obzirom da je većina osoba najviše vremena provela u Zagrebu.

Super su ljudi ovdje, srdačni su i otvoreni. Ima i onih zatvorenih ali njih ima svugdje. Ja mislim da zbog ljudi, kada ne bi bilo drugih problema, posao i ovo, Hrvatska bi bila najbolja zemlja

Sada se u Zagrebu više ne osjećam kao stranac, kao crnac. Jedem s Hrvatima, pijem s Hrvatima, radim s Hrvatima ... I sad se osjećam kao da sam u svojoj zemlji, da mi je ovo dom. Dok se ne dogodi nešto, da me netko na cesti ne nazove crncem, onda se sjetim

Ljubav i briga koju dobivam od svojih prijatelja ovdje, zato osjećam da mi je Hrvatska dom

S druge strane, većina ispitanika naznačava da je često predmetom predrasuda jednog dijela populacije, pri čemu su predrasude temeljene, kako smatraju, dijelom na njihovom porijeklu (boji kože) i kulturološko-vjerskim obilježjima (muslimani). Međutim, prema percepciji većine ispitanika, osjećaj diskriminacije i predrasuda povećava se kada se u socijalnom kontaktu problematizira njihov status izbjeglice/azilanta/trožitelja azila te većina osoba smatra da se status pritom mijenja za identitet, gdje im se pripisuju negativne karakteristike. Kako ispitanici pretpostavljaju, zbog niskih stopa imigracije (posebno iz zemalja izvan regije), razlozi njihova dolaska i motivi boravka u Hrvatskoj redovito se propituju u socijalnim kontaktima, pri čemu se navedena tematika uvijek ponovno otvara pri većini novih susreta.

Da super je, imam puno prijatelja. Ali ovako, na cesti, još osjećam da sam stranac. Ljudi pitaju odakle si i onda je aha... I onda kad dođe da si AZILANT... mhm kažu.. Ja više ne govorim da sam azilant jer onda više nisam dobrodošao

Vidi, bivši premijer je rekao da mora ići raditi u S.A.D. jer su u Hrvatskoj plaće premale. I hoće li ga itko gledati kao migranta? A prva stvar koju mene pitaju je 'imaju li u tvojoj zemlji ljudi dovoljno hrane'? Jer su vidjeli slike one djece s trbuhom ... Ne znam, UNHCR uvijek pokazuje dokumentarce o tome. Pa nas vide kao siromašne, bez posla ...

Najljepše je u Hrvatskoj biti migrant ljeti jer svi misle da si turist ...

Često se pitam što bi bilo da kažem da sam, na primjer, inženjer, kako bi me drugačije tretirali. I onda se pitaš zašto sam ja uopće tražitelj azila?

Kad kažem da radim u Hrvatskoj, ljudi hoće znati još o meni. Kad kažem da sam i izbjeglica, onda pobjegnu...

Ja se pronalazim ovdje. Stvarno se pronalazim. Ali iskreno, da, osjeća se to ... Volio bih da samo ti ljudi pokušaju upoznati one koje su u njihovoj zemlji. U njima ima puno potencijala. Nismo samo izbjeglice, i nisu svi neuki, glupi, siromašni

Na temelju našeg istraživanja, nije jasno jesu li predrasude koje ispitanici doživljavaju rezultat specifičnih društvenih stereotipija vezanih uz tražitelje azila/izbjeglice ili su dio širih protuimigrantskih stavova. Slični se nalazi pojavljuju u drugim kvalitativnim studijama s izbjegličkom populacijom (v. npr. Crawley 2005; Finney 2005; Kumsa 2006). Iako niz autora upozorava da prakse viktimizacije izbjeglica i tražitelja azila od strane različitih aktera (medija, civilnog društva, dijela elita) u javnosti često postižu suprotan efekt (Kisiara 2015; Nieman; Rajaram 2002), ispitivanja javnog mnijenja nisu dosada značajnije ovime bavila. Iz naših intervjuova vidljivo je da je uokviravanje izbjeglica u kontekst 'patnje' imalo pozitivnih efekata na širu receptivnost za politike zbrinjavanja izbjeglica, no pitanje je koji su dugoročniji efekti ovih narativa. Kod dijela ispitanika može se primijetiti da se od izbjeglica očekuje da živi pretpostavljeni 'izbjeglički identitet', pri čemu se njihove složenije potrebe i posebice sposobnosti zanemaruju.

E sad, kažem, sve je stvar te asimilacije. Znači puno je teže, ja mislim, sa ekonomski migrantima to postiže koji isključivo radi sebe, svojeg nekog većeg dobra idu negdje nego ljudima koji nemaju ništa. Znači, ljudi koji nemaju ništa će prihvatiti bilo što

...Sad imala sam priliku dok sam bila u Njemačkoj u logorima vidjeti sad ove izbjeglice iz Sirije, dok Njemačka država stvarno uredila kontejnere i hranu, smještaj, čuvaru i sve. Znači oni su to, oni su se tu smjestili koda žive već godinama, i to mi je bilo onako to je onako bilo onako ljudski bezobrazno ono kao opće im nije loše kao, imaju sve...

Među pojedinim ispitanicima iz opće populacije zabilježene su otvorene predrasude prema izbjeglicama i migrantima općenito, gdje se ove osobe promatraju kao socijalno devijantne, a pojmu imigrant/izbjeglica ili posebno azilant pripisuju se negativne karakterne osobine.

Prepoznala sam ih [izbjeglice] po nekom ... Neki kompletno neuredan izgled. Ne tipično neuredan izgled nego izgled nekoga tko nije imao priliku sada više dana, možda i mjesec dana se nekako srediti i kome je to uopće nije zapravo ni bitno bilo

Azilanti, ja san njih doživjela više nekako ono 'Cigane', ne znan ono, tako su se ponašali i, ali nitko nije vodio računa o njima, sad to je bila samo moje osobno mišljenje, možda zato što san imala iskustvo da vidim ...

Češće su se predrasude vezivale uz određenu skupinu redovito muslimane koja je predmetom najvećih predrasuda. I ovdje se, međutim, može primijetiti određeno razlikovanje. Izbjeglice iz Sirije su kod dijela ispitanika bili istaknute kao skupina koja se lakše integrira, često zbog uvjerenja da su bolje obrazovani od ostalih migranata/izbjeglica. Iako najveći dio ispitanika nije bio sklon otvoreno isticati pojedince kulturne/nacionalne grupacije, pojedini ispitanici istaknuli su koje skupine vide kao posebno nepoželjne (npr. Arapi, Afganistanci).

Pa ako naši ne mogu naći posao, ne vidim gdje bi bilo za njih, jer ne znaju ni jezik, a i pitanje koje obrazovanje imaju... Sirijci su jako obrazovani i zato i idu dalje...

Sasvim bi bilo u redu ako bi oni došli radit, razumiješ, poštovali zakone. I onda ne bi bilo problema. Ovakav, onakav. Da li bi on bio Sirijac koji radi ili Afganistanac. Po meni bi uvijek bio bolji Sirijac ili Španjolac, što si ti rekla, nego Afgnistanac. Kako bi se on asimilirao u društvo?

Osobito predstavlja jednu vrstu ugroze ako se radi o osobama iz arapskog svijeta, ma koliko god to homofobno zvučalo. Ne bih voljela govoriti detaljnije o razlozima i načinima ugroze jer je to dosta kompleksno pitanje i razlikuje se viđenje na taj problem od osobe do osobe

Nadalje, istraživanje pokazuje da znatan broj ispitanika nije informiran o značenju termina 'azilant' te su ispitanici nesigurni ima li među 'izbjeglicama' i 'azilantima' nekih razlika. Pri tome, termin 'azilant' često je nosio negativn(ij)e konotacije (iako etiketiranje ponekad postoji i kad se koristi termin 'izbjeglica'). Među najčešćim razlikovanjima istaknuto je da su azilnati osobe kojima je priznata zaštita/status/pomoć, a izbjeglice su osobe koje to već traže. Također, značajan je dio onih koji pod pojmom 'azilant' podrazumijevaju ekonomske migrante. Dio ispitanika vjeruje da su 'azilanti' osobe koje (za razliku od 'izbjeglica') odlaze iz sumnjivih razloga, a neki ovaj pojam vežu uz očekivanja državne potpore. Uz ove, zabilježena su i druga raznolika značenja koja su pojedinci pridavali ovom pojmu.

Moj pojam toga je, svi oni idu za boljim životom, samo neko jednostavno ima neki jako dobar razlog da, znači ne može više u svojoj zemlji stvoriti ništa jer su izbačeni, jer je kod njih izbio rat ili je takvo stanje, a kod azilanata oni jednostavno idu ... nisu zadovoljni tamo gdje jesu i žele otići negdje drugdje. Žele novu priliku da naprave nešto bolje

Pa vidim razliku, da, zato što ... ti azilanti, možda njima nije im bila tolika sila, nije im to trebalo toliko brzo, a izbjeglice jednostavno nemaju sad gdje, oni su se samo razbježali ...

Pa za mene je [izbjeglica] ona osoba koja dođe u Hrvatsku kao izbjeglica ali traži ostanak u Hrvatskoj ... zbog rata dole ... A ... oni koji su prije dolazili ... zbog nade za bolji život i zbog siromaštva koje imaju

Ako nisu mogli biti prihvaćeni u svojoj zemlji bojim se kako će to biti ovdje, u našoj zemlji i možda na kraju krajeva imaju neka kriva uvjerenja koja bi i ovdje mogla stvarati probleme

Azilanti ... to su uglavnom ljudi koji bježe iz svoje zemlje zbog ideoloških i političkih razloga. Ja mislim da oni svi skupa vrlo dobro prouče zakone zemlje u kojoj namjeravaju tražiti azil, te detaljno prouče na koji način i pod kojim uvjetima mogu najbolje biti prihvaćeni u pojedinoj zemlji to jest dobiti azili odnosno zaštitu. Međutim, ne treba zamjeriti niti jednoj osobi koja spašava svoju kožu, jedino ne prihvaćam i ne opravdavam ljude koji dolaze mijenjati identitete ljudi države u koju dolaze odnosno u kojoj traže azil, i to zbog njihovih vjerskih i ideoloških svjetonazora

Znači imigrant je osoba koja imigrira iz svoje države, a azilant je osoba koja traži ... zaštitu. Da joj država pomogne, a imigrant ne. Imigrira ali ne traži nikakve posebne zaštite niti doprinose od države, a azilant traži doprinos od države

Pa azilanti su osobe koje traže azil, odnosno smještaj, hranu i u biti da se država skrbi o njima, da im se nađe posao i da ih se zbrine

Dio ispitanika naglašava važnost kontrole migracija, a problematiku iregularnih migracija povezuje s pojmovima kaosa i bezakonja. Iako se manji dio ispitanika referirao na ove probleme, vidljivo je da ispitanici nisu upućeni u problematiku migracijskih režima i razloga iregularnog kretanja, te su skloni nedokumentirane migrante promatrati kao prijetnju društvu i redu.

Izbjeglance su... stranac znači doživljam svatko tko je iz druge zemlje i s drugim državljanstvom, naravno da ima pravo doći u Hrvatsku, tu živjeti i zaposliti se i sve. Ali izbjeglance su poseban slučaj jer oni masovno dolaze bez identifikacija ... Sami po sebi nisu ali ja smatram je najveća opasnost ugroza države i njenih granica, znači recimo šta je bilo u Hrvatskoj, to je bio kaos kad su oni dolazili kod nas ... Ako država može staviti pod kontrolu onda OK ali mi na primjer nemamo nikakve kontrole, tako da to njima izgleda 'Ajde dođite, preko polja zato što mi nemamo, mi smo nesposobni osigurati neke normalne prijevoze ...'

Osim značajne razine islamofobije, u našem istraživanju nisu se pojavile druge rasno motivirane (otvorene) predrasude prema drugim skupinama useljenika/izbjeglica. Naravno, činjenica da se ovdje nisu utvrdile, ne znači da ne postoje. Osim što je kontekst humanitarne krize razgovore evidentno usmjerio prema određenim temama (pitanje Islama u Europi), moguće je i da su, kako neke studije naglašavaju (v. Strabac, Aalber i Valenta 2014), protuislamski stavovi danas društveno prihvatljivi te su ih ispitanici slobodniji otvoreno iznositi.

Javne percepcije o useljenicima: uloga medija

Studije pokazuju da su protuimigrantski stavovi obično zastupljeniji u sredinama koje su homogenije, odnosno da lokaliteti s većim brojem migranata bilježe i općenito niže stope negativnih percepcija prema useljenicima (v. Crawley 2005). Teorije kontakta nalažu da je tip kontakta između domaće populacije i imigranata kritičan za razvoj stavova: 'usputan kontakt' češće doprinosi jačanju negativnih stavova, a 'stvarno poznanstvo' njihovom slabljenju (v. Fetzer 2000). U izostanku kontakta općenito, mediji se svakako pojavljuju kao važan posrednik između ovih skupina.

Dostupna istraživanja o medijskom praćenju problematike migracija i izbjeglištva u Hrvatskoj pokazuju da se donedavno, mediji samo rubno bavili ovom tematikom. Analizom novinskih članaka u razdoblju 2001. do 2004. Benčić i sur. (2005; u Župarić-Iljić 2013) zaključuju da medijskim sadržajima dominira nedostatak "sustavnih analitičkih i istraživačkih tekstova" te da je prisutna "negativna intoniranost članaka, brkanje termina i svjesno iskrivljavanje činjenica" što je moglo negativno utjecati na recepciju ovih skupina u domaćem društvu, odnosno njihovu stigmatizaciju (pp. 210). U studiji dnevnih i tjednih novina (tiskana i online izdanja) Gordana Vilović (2010; u Župarić-Iljić 2013) pronalazi da su novinski tekstovi redovito pisani 'maliciozno i senzacionalistički' pri čemu autorica također nalazi terminološku konfuziju i netočno korištenje pojmova (migrant, emigrant, imigrant, tražitelj azila, itd.).

Značajniji medijski interes za temu može se primijetiti u posljednjih nekoliko godina, posebice nakon 2012. godine (Župarić-Iljić 2013), a najsnažniji je bio tijekom humanitarne krize 2015/2016. godine. Iako se i odonda vrlo mali broj istraživanja bavio ovom problematikom, prema dostupnim nalazima, porast medijskog interesa za temu praćen je i stereotipizacijom migranta i izbjeglica u medijskom diskursu.

Analiza medijskih tekstova iz 2013. godine provedena od strane Ureda Pučke pravobraniteljice ističe da se "direktno stereotipizirajuća terminologija" koja migrante, tražitelje azila i azilante postavlja u "neizravno vrijednosno negativan kontekst naslova" može naći u 23% slučajeva analiziranih medijskih prikaza u istraživanju (analizirano je ukupno 78 članaka; osam najposjećenijih internetskih portala (2014, pp. 5). Istraživanje ističe nekoliko ilustrativnih naslova tekstova: '50 mršavih stranaca iskočilo iz vagona', 'Nismo rasisti, ali nije ugodno – oni gledaju naše cure', 'Crnci dolaze', 'Trojica

Marokanaca pokušala silovati Zagrepčanku', 'DIVLJA NOĆ: Imigranti demolirali cijelo prihvatilište pa gađali zaštitara', 'OVDJE JE BILO LIJEPO Stanari Dugava u strahu od azilanata: Oni stvaraju nered', itd.

Analizom on-line izdanja vijesti u razdoblju od 2004. do 2015. godine Baričević, Matešić i Šipić (2015) dolaze do zaključka da se domaći mediji koriste rasno i rodno nabijenim diskursima kojima se migranti/tražitelji azila/azilanti konstruiraju kao društveni 'problem', a istovremeno su postavljeni u okvir 'zločinaca' i 'žrtava'. U medijskim tekstovima naglašena je desubjektivizacija migranata, gdje se oni prikazuju kao 'bezimena masa u pokretu'. Kriminalizacija je prisutna u dva oblika. S jedne strane, mediji preuzimaju sekuritizirani diskurs MUP-a i drugih institucija zaduženih za sigurnost/red, a učestale su sintagme 'nadzor', 'ilegalci na granici', 'pobjegli iz azila', 'vraćeni u azil' i sl. Medijskim sadržajima u navedenom razdoblju dominirale su teme uhićenja, krijumčarenja odnosno bijega iregularnih migranata (ili tražitelja azila), te su se tekstovi redovito koristili brojkama i postocima kako bi se naglasili nadolazeća prijetnja (npr. "iz vlaka iskočilo 50 stranih državljana!", "broj će još rasti", "bit će ih sve više", "Hrvatska mora primiti znatno više azilanata"). Uz redovito izvještavanje o 'ilegalnom' kretanju, učestali su medijski tekstovi o krađama, tučnjavama, silovanjima od strane migranata/azilanata/tražitelja azila, čime se naglašava njihova devijantna/nasilna priroda, a pri čemu je snažno naglašena i uloga roda (npr. "Djeca prije mraka moraju kući", "Somalijac zbog 100 kuna pretukao 18 godišnjaka", "Jedan je držao, a drugi strgnuo torbicu: Azilanti napali djevojku na Glavnom kolodvoru", "Ti ljudi tumaraju bez cilja i gledaju naše cure"). Kako autori nalaze, alternativa kriminalizaciji je viktimizacija migranata/izbjeglica, gdje člancima dominiraju teme tragedije i 'tužnih životnih priča' imigranata. Pri tome, naglašena je upotreba jezičnih strategija koje prizivaju emocije čitatelja u svrhu senzibiliziranja publike i/ili prikazivanja 'nas' kao 'humanitaraca' i 'njihove' kulture/zemlje kao problematične. Jedino u okviru žrtve imigranti dobivaju glas (npr. "Pobjegao iz pakla", "Noćna mora Sirijca", "Životna drama azilanta", "Užas u Ugandi", "Kad smo vidjeli hrvatske policajce znali smo da smo konačno spašeni", "Hrvati, hvala vam što ste nas spasili! Sad smo dobro!").

Prema postojećim istraživanjima, način izvještavanja i medijski diskurzivne prakse u vremenu humanitarne krize značajno su odstupale od dotadašnjih. Kako dostupne analize pokazuju (Lalić 2016; Tončić 2016), tijekom krize, narativi

‘humanosti’ i ‘solidarnosti’ dominirali su nad diskursom sekurizacije/kriminalizacije, a medijskim tekstovima dominirali ‘pozitivni prikazi’ izbjeglica/migranata (Tončić 2016). Što se tiče terminologije, mediji su u ovoj fazi ‘preferirali’ korištenje pojma ‘izbjeglica’ te su mediji krizu najčešće nazivali ‘izbjegličkom’, za razliku od nekih političkih aktera (uglavnom desne orijentacije) koji radije koristili termin ‘migrantske krize’ (Tončić 2016). Čak i kada se koristio termin ‘migrant’, “nije se posebno isticao kao vrijednosno drugačiji termin (pp. 14). Termin ‘azilant’ koristio se rijetko (Tončić 2016), što je posebno zanimljivo jer u dotadašnjim medijskim tekstovima ovaj termin bio u redovitoj upotrebi i nerijetko, kako smo vidjeli, postavljen u negativan vrijednosni okvir.

Međutim, istovremeno, medijski sadržaji obilovali su dnevnim prikazima brojnosti (često i kaosa) kao temeljnih karakteristika krize, te je redovito korištene sintagme ‘izbjeglički val’, ‘more izbjeglica’, ‘rijeka izbjeglica’, ‘poplava’ i dr. (Lalić 2016; Tončić 2016) stvarao opći dojam invazije, pri čemu su domaće institucije (prije svega policija) stavljene u okvir ponovne uspostave reda i zakonitosti (Tončić 2016) nasuprot bezakonitom i kaotičnom kretanju izbjeglica (npr. “IZBJEGLIČKA KRIZA Rijeka izbjeglica stiže u Opatovac, još tisuće čekaju ulazak u Hrvatsku”⁴, “PREKO VOČNJAKA I POLJA ULAZE U HRVATSKU Stotine izbjeglica bez policijske dozvole ulaze kroz granični prijelaz Bapska. Slovenija sutra šalje vojsku?”⁵, VOJSKA BRANI EUROPSKE GRANICE “Schengen puca po šavovima, Bruxelles traži rješenje za invaziju izbjeglica”⁶, “‘Prokletstvo’ Gadafija: Europu će preplaviti milijuni izbjeglica”⁷).

4 Večernji list, 20. 10. 2015., <https://www.vecernji.hr/vijesti/slovenija-podigla-zicanu-ogradu-na-granici-vise-od-1000-izbjeglica-doceka-lo-jutro-na-hrvatskoj-strani-1031503>.

5 Jutarnji list, 20. 10. 2015., <http://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/preko-vochnjaka-i-polja-ulaže-u-hrvatsku-stotine-izbjeglica-bez-policijske-dozvole-ulaže-kroz-granicni-prijelaz-bapska.-slovenija-sutra-salje-vojsku/177754/>.

6 Večernji list, 15. 9. 2015., <https://www.vecernji.hr/vijesti/ministri-senisu-dogovorili-o-prijedlogu-ek-neke-zemlje-nisu-spremlne-prekinuti-kaos-1024791>.

7 24 sata, 18. 9. 2015., <http://www.24sata.hr/news/prokletstvo-gadafija-europu-ce-preplaviti-milijuni-izbjeglica-438044>.

Dojam prijatnje posebno je potenciran u kontekstu problematike europske odgovornosti, gdje se Hrvatska prikazuje kao 'žrtveni jarac' nemogućnosti dogovora na europskoj razini, čemu su doprinijele i političke elite (v. Tončić 2016). Također, uz ovo, dominantan je bio okvir viktimizacije izbjeglica, gdje sintagme 'patnje' i 'tragedije' dominirale onim medijskim člancima koje se može svrstati među 'pozitivno' određene. Pri tome, izbjeglice/migranti ponovno su desubjektivizirana 'masa', a 'naša' je humanost posebno istaknuta u ovom tipu prikaza ("„Nigdje nas nisu bolje dočekali nego ovdje"⁸, "Hvala vam: Vi ste prijatelji, govore nam prognanici plačući"⁹).

8 Večernji list, 19.9.2015., u Tončić 2016, pp. 46.

9 24 sata, 17. 9. 2015., u Tončić 2016, pp. 39.

Nadalje, u doba kada je kriza bila aktualna u Hrvatskoj, kao i nakon nje, medijski su tekstovi u znatnoj mjeri bili usmjereni na 'tuđa' iskustva u prihvatu izbjeglica/migranata, i to često ona negativna. Pri tome, najčešće je zastupljena problematika kulturne prijetnje, ali propituje se i problematika ekonomske prijetnje, kroz, primjerice, navodno negativne učinke humanitarne krize na turizam (npr. "PASCAL BRUCKNER: 'Nećemo više tolerirati netolerantne muslimane. To su fašisti'"¹⁰, "SKRIVENO PARALELNO DRUŠTVO O KOJEMU NITKO NE PRIČA 'Za većinu roditelja himen njihove kćeri bitniji je od vlastitog posla, pa čak i od samog života'"¹¹, "Zbog izbjeglica im pali prihodi od turizma"¹², "Izbjeglice i terorizam ugrozile sezonu u Hrvatskoj: svi očekujemo spasonosne eure, ali travanj, svibanj i lipanj trenutno su prazni!"¹³). Također, i posebice nakon recentnijih terorističkih napada u Europi, izbjeglička i migracijska kretanja nerijetko se dovode u izravnu vezu s terorizmom, pri čemu se izbjeglice/tražitelji azila tematiziraju u kontekstu sudjelovanja u terorističkim napadima ili ih se tretira kao 'lake mete' ekstremizma i radikalizacije (npr. "Među izbjeglicama otkriveno nekoliko desetaka potencijalnih terorista"¹⁴, "Teroristi među izbjeglicama? Njemačka istražuje azilante"¹⁵, "MEĐU MIGRANTIMA STIŽU TERORISTI ISLAMSKE DRŽAVE Stručnjak za sigurnost tvrdi: opasnost stiže kroz Makedoniju i Srbiju"¹⁶, itd.).

10 Jutarnji list, 7. 1. 2016. <http://www.jutarnji.hr/globus/pascal-brucknerquotnećemo-vise-tolerirati-netolerantne-muslimane.-to-su-fasistiquot/85159/>.

11 Jutarnji list, 18. 10. 2016., <http://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/skriveno-paralelno-drustvo-o-kojemu-nitko-ne-prica-za-vecinu-roditelja-himen-njihove-kceri-bitniji-je-od-vlastitog-posla-pa-cak-i-od-samog-zivota-/5146152/>.

12 Večernji list, 29. 9. 2015., <https://www.vecernji.hr/vijesti/zbog-izbjeglica-im-pali-prihodi-od-turizma-1027482>.

13 Slobodna Dalmacija, 15. 3. 2016., <http://www.slobodnadalmacija.hr/novosti/biznis/clanak/id/305686/izbjeglice-i-terorizam-ugrozile-sezonu-u-hrvatskoj-svi-ocekujemo-spasonosne-eure-ali-travanj-svibanj-i-lipanj-trenutno-su-prazni>.

14 Večernji list, 11. 5. 2016., <https://www.vecernji.ba/medu-izbjeglicama-otkriveno-nekoliko-desetaka-potencijalnih-terorista-1083593/komentari>.

15 24 sata, 25. 7. 2016, <http://www.24sata.hr/news/teroristi-me-u-izbjeglicama-njemacka-istrazuje-azilante-484536>.

16 Jutarnji list, 8. 7. 2015., <http://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/medu-migrantima-stizu-teroristi-islamske-drzave-strucnjak-za-sigurnost-tvrdi-opasnost-stize-kroz-makedoniju-i-srbiju/279364/>.

Možemo pretpostaviti da su, s jedne strane, mediji pridonijeli određenoj senzibilizaciji javnosti prema problematici izbjeglištva, i to najsnažnije tijekom humanitarne krize. Kako je navedeno, intervjui pokazuju da je dojam krize dominirao promišljanjem ispitanika o problematici migracija i izbjeglištva, a za pretpostaviti je da je ovo, između ostaloga, posljedica izuzetne medijske pažnje posvećene problematici tijekom krize, odnosno činjenice da je u ovom periodu u medijima prevladavao diskurs 'solidarnosti' (Tončić 2016). Važnim se čini i činjenica da su ove izbjeglice (za razliku od ranije) najčešće prikazivane kao 'stvarne' izbjeglice, što je, prema nalazima intervjua, imalo značajne efekte na domaću javnost.

Ovako, smatram da treba prihvatiti izbjeglice, ali ne ekonomske ... Znači, možemo to razgraničiti koji su ekonomski migranti ... A ljudi kojima je stvarno potreban dom, koji se nemaju u što vratiti, koji nemaju druge prilike i nade, definitivno im trebamo otvoriti vrata i pokazati solidarnost ...

Oni su bježali prije više za novcima, a ovi sada bježe od rata. Možda je tu razlika. Nije bilo prije tamo rata? Ne znam ja baš... a nije se ni znalo tak prije za njih da su tako išli preko granice, nije se čulo baš

Bitno je razlikovati ekonomske migrante od ljudi koji bježe od ratnih razaranja, toliko je jasno. Mislim da je to glavna razlika između Sirijskih i ostalih migranata.

S druge strane, medijima se dobrim dijelom može pripisati i negativne učinke. Prema navodima naših ispitanika, mediji imaju presudan utjecaj u njihovom formiranju stavova o migrantima i izbjeglicama, posebice stoga što, kako većina ispitanika sama ističe, dosad nije imala značajnijih kontakata s 'izbjeglicama' i 'migrantima' (ili, kako mnogi navode, nikakvog kontakta). Snažan utjecaj medijskog diskursa vidljiv je i u činjenici da se kao referentno iskustvo uzima iskustvo 'drugih

zemalja' te se pritom ispitanici redovito pozivaju na izvore iz medija. Što se tiče sadržaja samih stavova, vidljivo je da je većina tema koje su isticane u intervjuima bile zastupljene i u medijskim tekstovima, posebice onima u doba humanitarne krize: npr. problematika brojnosti i invazije, problematika bezakonja u načinu kretanja, pitanje integracije i posebice muslimana (europski kontekst), problematika terorizma, itd.. Zanimljivo je i da je znatan broj ispitanika svoje negativne percepcije prema migrantima/izbjeglicama - posebice u kontekstu kulturne i sigurnosne prijetnje - tumačio u terminima medijskih konstrukcija.

Posebice je vidljiv utjecaj medija u promišljanju ispitanika o problematici suživota različitih kultura, odnosno pitanjima sigurnosti. Prema navodima većine ispitanika, svoja vjerovanja o dinamici integracije i (ne)mogućnosti pojedinih kultura da se 'prilagode' društvenim vrijednostima u zemljama primitka baziraju gotovo isključivo temeljem informacija iz medija, te se iskustvo 'drugih' zemalja (Francuska, Njemačka, itd.) redovito uzima kao referentno. Samo su iznimno ispitanici svoja vjerovanja temeljili na iskustvu 'iz druge ruke', primjerice, preko obitelji/prijatelja u drugim zemljama ili onih koji su bili angažirani u radu s izbjeglicama u Hrvatskoj. Također, možemo pretpostaviti da je na percepciju znatnog dijela ispitanika da je većina izbjeglica u Europi i šire islamske vjeroispovijesti utjecala i povećana medijska pažnja tijekom humanitarne krize u Hrvatskoj, posebice u kontekstu prethodno slabijeg interesa domaćih medija za ovu temu..

Javne percepcije o useljenicima i njihova integracija: uloga političkih elita i države

Opće mjesto u studijama integracije je spoznaja da je integracija dvosmjernan proces te uspješna integracija ovisi i o samim useljenicima, ali i o aktivnoj ulozi države i društva. Velik broj ispitanika iz opće populacije integracijske politike promatra kao sastavni dio imigracijske politike te ističe da manjak integracijskih politika može imati negativne posljedice i za useljenike i za društvo. Iz razgovora je vidljivo da se kod dijela ispitanika ovi stavovi preklapaju s podrškom asimilacijskom modelu. Kod značajnog dijela ispitanika također je istaknut doživljaj domaćeg društva kao 'zatvorenog' i nesklonog 'strancima' i 'različitostima', pri čemu je zadatak države da stvori pozitivno ozračje kako imigracija ne bi vodila u marginalizaciju. Dio sudionika naglašava i važnost integracije kako ove osobe ne bi ostale ovisne o državnoj pomoći. U svakom slučaju, ovi su stavovi zanimljivi utoliko što pokazuju da građani nužno ne podržavaju bezbrižan odnos političkih elita i države prema pitanju integracije sami.

Naravno da taj veliki val izbjeglica i svega toga nosi sa sobom određene posljedice, ali način na koji će se to sve skupa raditi, kako će ti ljudi s nama živjeti, kako ćemo to napraviti svi skupa zajedno s tim našim stavom „OK, oni predstavljaju za nas i staviti ćemo ih tamo negdje daleko da ih nitko ne vidi“ – naravno da će to onda predstavljati prijetnju jer ljudi, mislim, ljudi se neće nikada na taj način, nikada nećemo ostvariti taj suživot koji bi trebao biti pozitivan i OK za sve nas skupa

... Znači planski ako radimo, ne stihijski, ne znači samo da ih popunimo, da ih primimo, da kažemo da smo ispunili nekakvu kvotu, to ne.

Ako je planirano, ako je po nekim definiranim kvotama, ako je u skladu s razvojem gospodarstava i tako dalje. Iako, mislim da ne bi bilo dobro dozvoliti useljavanje, a da se pritom ne zna što s tim ljudima, kako im pomoći to jest kako im pomoći da se asimiliraju u društvo i određeni način života

Mislim da je tu jako velik problem našeg mentaliteta i medija. Ako mi na ulici vidimo nekog izbjeglicu pomislit ćemo da su baš opasne. Prema njima se osjeća neka diskriminacija. To je, ja bih rekla samoispunjjuće proročanstvo. U smislu mi njih doživljavamo tko će ugroziti naše društvo. Oni vide način na koji mi njih doživljavamo i automatski se ponašaju u skladu, znači ne žele prihvatiti možda našu kulturu, naš način života, asimilirati se. Onda to nama daje do znanja da smo stvarno bili u pravu i da su oni tu da nas ugroze i ja mislim da se treba promijeniti cijela naša politika toga da gledamo izbjeglice kao skupinu ljudi koja je odvojena od našeg društva i koju treba zbrinuti kao neku odvojenu skupinu

Naši ispitanici u statusu izbjeglica i tražitelja azila te dionici sustava posebno su pritom istaknuli važnost tečajeva jezika/kulture i drugih obrazovnih programa koji bi im pomogli u uključivanju u društvo, i to od samog početka procedure (u statusu tražitelja azila). Ispitanici koji su bili uključeni u obrazovne i druge programe ili zaposleni istaknuli su da im je to također značajno pomoglo u bijegu od etikete 'izbjeglice', odnosno pružilo strategiju da sebe prezentiraju kao aktivne članove društva (umjesto pasivnih žrtava, ovisnih o državi).

Međutim, kao što je već naznačeno u uvodnom dijelu, politike integracije u Hrvatskoj ostale su na rudimentarnim razinama. Sustavnije politike integracije ograničene su u Hrvatskoj na populaciju priznatih izbjeglica, te na njih nemaju pravo/mogućnost drugi useljenici (tražitelji azila, ostali migranti). No i u ovom slučaju, nasuprot mnogim konstruktivnim rješenjima u domaćem zakonodavstvu, ključni je problem u njihovoj implementaciji u praksi (vidi: Baričević 2013 , Vidović

2013). U integraciju na državnoj razini uključuju se pojedina ministarstva (najaktivnije MUP), dok su druga (najistaknutije MZOŠ) ostala neaktivna (Baričević 2013). Poseban problem predstavlja integracija na lokalnoj razini, gdje je stvar prepuštena volji lokalnih političkih elita. Posljedično, velik broj izbjeglica nije u mogućnosti ostvariti svoja prava iz segmenta obrazovanja (npr. visokoškolska razina), zdravstva, pomoći pri zapošljavanju, itd.

Ovakvo stanje stvari sasvim jasan odraz odnosa koji elite pokazuju u ovim pitanjima. Do perioda krize, političkom retorikom dominirao je narativ sekuritizacije, a političke stranke (manje više konsensualno) definirale su izbjeglička pitanja prvenstveno u terminima ekonomskih troškova, a dio njih (posebno desne stranke) kao prijetnju sigurnosti (v. Baričević 2013a). Usprkos diskursu solidarnosti tijekom humanitarne krize u Hrvatskoj posebice (lijeve političke opcije) i usprkos značajnom državnom angažmanu u ovom pitanju, od početka krize Vlada (tada lijeva) je dala na znanje da - izuzev tranzita - Hrvatska ne može preuzeti odgovornost za izbjeglice.¹⁷ Politička desnica služila se naizmjenice retorikom solidarnosti i 'čvrste ruke', pri čemu je poseban značaj davala razgraničenju 'migranata' od 'stvarnih izbjeglica', a nerijetko se pozivala i na mađarsko rješenje izbjegličkog pitanja (v. Tončić 2016).

17 V. npr. <http://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/milanovic-nakon-sastanka-u-bruxellesu-hrvatska-moze-primiti-odredeni-broj-izbjeglica-ali-samo-jednom/398875/>, <https://www.vecernji.hr/vijesti/zoran-milanovic-u-hrvatskoj-izbjeglice-nece-ostati-upucivat-cemo-ih-prema-sloveniji-i-madarskoj-1025359>.

Iako je Hrvatska dobrim dijelom ostala izvan europskih tokova migracija, broj useljenika u Hrvatskoj nije beznačajan, a broj tražitelja azila u porastu je u posljednjih godinu dana, posebice u kontekstu primjene dublinskog sustava odgovornosti, gdje dio zemalja EU Hrvatskoj vraća sve veći broj osoba. U tom kontekstu, jasna je i potreba za sustavnim pristupom integracijskim politikama koje će useljenicima pružiti preduvjete za uključivanje u društvu, odnosno pripremiti javnost za njihovu recepciju.

**Hrvatsko društvo,
hrvatski identitet
i percepcija položaja,
statusa i prava
nacionalnih manjina
u Hrvatskoj**

Stavovi opće populacije o hrvatskom društvu, hrvatskom identitetu i Domovinskom ratu

U razgovorima sa pripadnicima opće populacije o hrvatskom društvu, ističu se tri dimenzije kroz koje ispitanici vrednuju prednosti i mane života u Hrvatskoj, procjenjuju mogućnosti razvoja te opisuju sadržaj i vrijednosti koje određuju dominantnu percepciju hrvatskog identiteta. Prva dimenzija odnosi se na ekonomske, socijalne i političke uvjete života u zemlji, druga dimenzija odnosi se na poimanje Hrvatske kao geografskog prostora sa specifičnim prednostima i prirodnima ljepotama, dok se kroz treću otkriva kulturni okvir kroz koji se konstruira sadržaj hrvatskog identiteta.

Većina sugovornika neovisno iz kojeg područja Hrvatske dolaze, ekonomsko i gospodarsko uređenje hrvatskog društva vidi u pretežno pesimističnim kategorijama. Kao najveće bojazni i prepreke ispitanici navode veliku nezaposlenost, nedovoljno iskorištene gospodarske potencijale, postupno urušavanje mirovinskog i socijalnog sustava, neizvjesnost materijalne sigurnosti za današnje i buduće umirovljenike, sustavno zapostavljanje ekonomskih potreba pojedinih regija (poput Slavonije) te društvenu nejednakost koja proizlazi iz sustava korupcije i nejednakosti pred pravosuđem. Ispitanici percipiraju da raste razlika između bogatih i siromašnih, što pripisuju posljedicama ovih trendova. Unatoč pesimističnim procjenama gospodarskog stanja u društvu, sugovornici generalno pozitivno vrednuju demokratske i političke procese koji se odvijaju zadnjih dvadesetak godina. Razvoj političkih sloboda od devedesetih do danas, unatoč prepoznavanju potrebe jačanja i daljeg razvoja demokratskih institucija, ispitanici općenito pozitivno vrednuju. Kako jedan od sugovornika ističe, danas mu veći problem predstavlja osiguravanje ekonomskih prava, dok je zadovoljan razinom ostvarenih političkih sloboda:

Danas u 2016. godini smo se demokratski razvili na jedan zavidan nivo u odnosu na svih dvadeset pet godina samostalnosti. Sami demokratski procesi su uredni, izbori su uredni, jedino gdje smo zakazali je gospodarski napredak. Znači...osjećam se slobodan politički u Hrvatskoj, ali se ne osjećam slobodan u ekonomskom smislu.

Po pitanju druge dimenzije, Hrvati ne skrivaju ponos vezan uz hrvatske prirodne ljepote. Sugovornici ističu raznolikost hrvatskog krajolika, koji je obilježen prekrasnim morem i

otocima, planinama i bogatim poljoprivrednim potencijalima u Slavoniji. Dok turizam ističu kao pozitivan primjer gospodarenjem prirodnim prednostima Hrvatske, smatraju da ostala područja nude jednako produktivne mogućnosti za ekonomski razvoj. No za neadekvatno gospodarenje ovim resursima kao glavne krivce vide politički klijentizam i neodgovornost političkih elita.

Konačno, hrvatski identitet se vidi primarno kroz prizmu kulturnih značajka većinskog stanovništva. Iako sa jedne strane sugovornici ističu kompleksnost hrvatskog identiteta, obzirom na različite povijesne i kulturalne tradicije hrvatskog sjevera i juga (pa tako primorje i Dalmaciju vezuju uz talijanski utjecaj te ih doživljavaju kao dio mediteranske kulture, sjever Hrvatske vezuje se uz kontinentalnu kulturu i veliki utjecaj Austro-ugarske), gotovo svi sugovornici slažu se da postoje osnovne značajke dominantne percepcije hrvatskog identiteta danas. Neovisno o tomu da li se i sami identificiraju sa ovim identitetskim sadržajima sugovornici prepoznaju katoličanstvo i vjeru u Boga, hrvatsko etničko porijeklo, domoljublje i/ili nacionalizam kao ključne elemente hrvatskog identiteta. Ove značajke dodatno su ojačane kroz iskustvo i povijesno sjećanje Domovinskog rata koji igra važnu ulogu u konstituiranju, razvoju i održavanju današnjeg hrvatskog identiteta.

Domovinski rat, a posebice vojno redarstvena operacija Oluja, za sve sugovornike većinskog stanovništva predstavljaju oslobodilačku, obrambenu i nužnu operaciju kojom se omogućilo vraćanje hrvatskog teritorija te koja je vodila završetku rata u Hrvatskoj. Sam rat se dominantno percipira kao agresija Srbije na Hrvatsku u kojoj su aktivno sudjelovali hrvatski Srbi. Percepcija Srba u Hrvatskoj danas usko je povezana uz prevladavajuću pojednostavljenu jednodimenzionalnu sliku njihove uloge u ratu.

Tako se uloga Srba u oružanoj pobuni vidi ili kao svjesna akcija pripadnika ove populacije protiv uspostave slobodne Hrvatske ili se sa druge strane, ističe načelna nevinost određenih pripadnika srpske populacije, ali se i tada ovu populaciju paternalizira i etiketira kao skupinu koja je bila izmanipulirana od strane srpskih elita. Za masovni odlazak Srba nakon Oluje ispitanici većinskog stanovništva primarno okrivljuju same izbjegle hrvatske Srbe te srpske političke elite. Prema ispitanicima njihov odlazak nije bio izazvan odlukama niti djelovanjem hrvatskih vlasti i vojske, te je uvjetovan

ili (neopravdanim op.a.) strahom od odmazde za zločine tijekom rata ili pritiskom srpskih političara. Konačno, prisutan je i diskurs prema kojemu izbjegli hrvatski Srbi jednostavno nisu htjeli živjeti u Hrvatskoj. Dio ispitanika smatra da su i pripadnici hrvatske strane u ratu izvršili ratne zločine, ali za razliku od percepcije zločina nekih pripadnika srpske nacionalnosti, koji se u narativu pretapaju u sliku kolektivne odgovornosti svih Srba, zločini hrvatske strane se doživljavaju kao sporadični incidenti neodgovornih pojedinaca koje hrvatske vlasti trebaju procesuirati.

Analizom odgovora ispitanika o utjecaju Domovinskog rata na položaj manjina u Hrvatskoj, uočava se da prevladava mišljenje da je iskustvo rata imalo neznatan učinak na percepciju i položaj većine manjina u Hrvatskoj, ali da je iznimno negativno djelovao na percepciju srpske manjine. Ove stavove nalazimo kod ispitanika neovisno da li pojedinačni ispitanik ovaj ishod smatra poželjnim stanjem i logičnom posljedicom srpskog poraza u ratu za koji Srbe smatraju odgovornim ili pak stanje na čijoj promijeni hrvatsko društvo treba raditi. U svojim odgovorima ispitanici ističu da su u obrani Hrvatske sudjelovali i članovi manjinskih grupa u Hrvatskoj. Međutim, kada se govori o srpskoj manjini, odgovori otkrivaju posebno negativnu percepciju ove skupine. Tako ispitanik iz Šibenika, aktivni sudionik Domovinskog rata, ističe:

A Bože moj, koja glupost, naravno da i više ne gledamo istim očima ka' i prije. Koliko se god trudili, a mislim tu i na sebe da pobjegnemo od toga. Ja se stvarno trudim, ali ne ide uvijek super, naravno tu mislim na Srbe, a ove ostale manjine su toliko male, da ih toliko i ne osjećam ili bar ništa ne znam o njima...

Položaj i kategorizacija nacionalnih manjina iz perspektive većinskog stanovništva

U razgovorima o položaju manjina u hrvatskom društvu s jedne strane se uočavaju generalni stavovi o manjinama i njihovoj ulozi u hrvatskom društvu općenito, dok sa druge strane postoje iznijansirani stavovi prema različitim manjinskim skupinama. U pogledu potonjeg ističu se tri skupine stavova prema manjinama: 1) relativno pozitivno vrednovanje starih¹ manjina; 2) prepoznavanje posebnih izazova i problema vezanih u srpsku nacionalnu manjinu; 3) te stavovi prema romskoj manjinskoj zajednici koji su strukturalno različiti u odnosu na dvije prve manjinske zajednice.

¹ Pod starim nacionalnim manjinama podrazumijevamo one manjinske skupine koje su za vrijeme Socijalističke Republike Hrvatske imale ustavni status narodnosti (poput Talijana, Mađara, Čeha i drugih). Nove nacionalne manjine predstavljaju one, poput srpske nacionalne manjine, koje nakon donošenja Ustava RH iz 1990. gube status konstitutivnog naroda i postaju manjina.

Iz perspektive većinskog stanovništva, manjine za Hrvatsku predstavljaju bogatstvo i doprinose kulturnoj raznolikosti. Među ispitanicima prevladava stav da više niti jedna manjina u RH ne predstavlja prijetnju opstojnosti suverenosti države. Izazovi manjinskih zajednica vezuju se dominantno uz kulturna prava i područje kulturnih djelatnosti, dok se tek kod problema romske zajednice uočavaju ekonomski i socijalni izazovi uključivanja u hrvatsko društvo kao dominantni u javnoj predodžbi manjinske skupine. Može se tvrditi da pripadnici većinskog stanovništva smatraju da Hrvatska ima izvrsnu regulaciju zaštite i promidžbe manjinskih prava, ali je zamjetna i značajna prisutnost percepcije u kojoj manjinske zajednice imaju veći opseg prava nego što ga posjeduju pripadnici većinske populacije. Ovakvo vrednovanje stanja o privilegiranom položaju manjina u društvu češće se razvija kod ispitanika u regijama koje nemaju značajniji udio pripadnika nacionalnih manjina u lokalnim zajednicama i/ili ispitanika koji u svakodnevnim interakcijama nemaju neposrednih kontakata sa manjinama. Kod dijela ispitanika, posebice iz područja koja su izravno bila pogođena ratom prevladavaju stavovi da određene nacionalne manjine ne prihvaćaju Hrvatsku kao svoju državu. Ovi ispitanici također smatraju da bi ove manjine trebale pokazati veću razinu poštivanja Domovinskog rata i hrvatske kulture kao preduvjet ostvarivanju pune zaštite manjinskih prava.

Stavovi i vrednovanja uloge manjina za razvoj lokalne zajednice i hrvatskog društva variraju u odnosu na regiju iz koje ispitanici većinske populacije dolaze, ali i o samoj manjinskoj skupini o kojoj ispitanici iznose svoje mišljenje. U sredinama koje nisu bile izravno pogođene ratom i u kojima postoji duga tradicija suživota sa starim manjinskim zajednicama, multikulturalnost se percipira kao vrijednost koja doprinosi kulturnom i društvenom razvoju zajednice. Ne iznenađuje stoga da ispitanici iz Istre i Primorja pozitivno vrednuju ulogu talijanske manjine za regionalni razvoj a samu talijansku manjinsku kulturu percipiraju integralnim dijelom regionalnog identiteta. Pozitivno vrednovanje nalazimo i u odnosu na druge stare manjine (npr. Mađarsku i Češku nacionalnu manjinu) u područjima u kojima one imaju razvijene organizacije i tradiciju aktivnog participiranja u javnom i društvenom životu zajednice (poput primjerice u području Daruvara i Bjelovara). Pozitivna iskustva vezana uz multikulturalnost u ovim regijama prepoznata su i od strane ispitanika koji dolaze iz područja u kojima je neznatan udio starih manjina u stanovništvu. I među ovim ispitanicima prevladava pozitivno vrednovanje

doprinosa ovih manjinskih zajednica regionalnom razvoju i ekonomskom životu Hrvatske. Vrijedi napomenuti da stavovi većinskog stanovništva prema starim manjinama ukazuju da hrvatsko društvo posjeduje velike kapacitete za prihvaćanje kulturnih različitosti. Međutim, vrednovanje pojedinačnih skupina i kultura opterećeno je političkim i strukturalnim okolnostima, kao i međunarodnom suradnjom i recentnim povijesnim iskustvom Republike Hrvatske sa vanjskim etničkim domovinama hrvatskih nacionalnih manjina, što otežava razvijanje pozitivne slike u javnosti prema svim manjinskim skupinama. Ova ambivalentna vrednovanja manjina u Hrvatskoj jasno se ocrtavaju u primjeru razgovora sa ispitanikom srednjih godina iz područja Dalmacije:

Manjina može biti opasnost samo ako se razlike previše potenciraju i ako se uspostavi zla volja... to je bilo vidljivo u napadu na Hrvatsku, ali sve u svemu manjine u Hrvatskoj su pridonjele...kad odete u Istru i vidite doprinos talijanske manjine i tako...

Nadalje, rezultati provedenog istraživanja ukazuju da postoji generacijska razlika shvaćanja položaja i porijekla manjina u hrvatskom društvu. Srednje i starije generacije relativno su dobro upoznate sa konceptom manjinskih zajednica te shvaćaju da je riječ o populaciji tradicionalno vezanih za područje, povijest i kulturu Hrvatske. Kod ispitanika mlađih dobnih skupina (rođenih u kasnim osamdesetima i tijekom devedesetih) često je prisutno ne razumijevanje koncepata nacionalne manjine i manjinske kulture. Naime, veliki broj mlađih sugovornika ne prepoznaje da je riječ o autohtonom hrvatskom stanovništvu, već postoje predodžbe da je riječ o zajednicama koje su se u Hrvatsku relativno nedavno doselile iz svojih matičnih država.

Nasuprot starim manjinama, jedna od dviju nacionalnih manjina u Hrvatskoj za koju ispitanici prepoznaju dominantno negativnu predodžbu u javnosti, je srpska nacionalna manjina u Hrvatskoj. Percepcija ove zajednice u javnosti vezuje se uz već opisanu predodžbu o njihovoj ulozi u Domovinskom ratu. Iz iste proizlazi i uglavnom negativno ocjenjivanje uvođenja dvojezičnih ploča u Vukovaru. Rezultati istraživanja ukazuju na tri krovna pristupa kojima se delegitimira provođenje svih kulturnih prava srpske nacionalne manjine u post konfliktnim područjima. Kao prvi, dio ispitanika smatra da hrvatski Srbi imaju prevelika prava, posebice obzirom na počinjene ratne zločine prema hrvatskom stanovništvu i javnu percepciju da mnogi počinitelji ratnih zločina nisu procesu-

irani. U tom kontekstu, uvođenje ćirilice predstavlja izravnu uvredu ųrtvama rata. Druga pozicija polazi od razumijevanja kompleksnosti ratne tematike, te ističe da dugoročno treba omogućiti uvođenje dvojezičnosti (pod pretpostavkom da ovaj zahtjev dolazi od strane lokalnog stanovništva a ne političkih elita) ali da je za takvu politiku još prerano. Konačno, treća pozicija smatra da zahtjevi za ćirilicom ukazuju da srpska nacionalna manjina ne prihvaća vrijednosti Domovinskog rata i ne priznaje Hrvatsku kao svoju domovinu, pa je stoga njezino uvođenje protivno hrvatskim interesima. Nadalje, veliki dio ispitanika vjeruje da su hrvatski Srbi posebno zaštićeni te da imaju veliki opseg prava i privilegija. Taj položaj pripisuju njihovoj brojnosti i sposobnosti njihovih političkih elita da osiguraju kroz političku trgovinu s nositeljima vlasti u RH.

Konačno, Romi u Hrvatskoj čine zajednicu prema kojoj dominantno prevladavaju negativni stereotipi. Većina ispitanika prepoznaje da se u Hrvatskoj uz ovu populaciju vezuju predrasude vezane uz način života, te da se pripadnike uglavnom diskriminira temeljem fizičkog izgleda. Kako ispitanica iz Dalmacije ističe:

Mislim da se na primjer Romima ne pruža prilika ko, ne znam... automatski kad se vidi da je neko Rom ga se odbaci. Negdje ne, ali mislim da im je puno teųe nešto postići...pa zato ųto dođe poslodavcu i poslodavac kaųe ti si Cigan idi skupljaj ųeljezo

Rome se općenito percipira nižim slojevima društva, neobrazovanim, te socijalnim problemom zajednica. Uz njihov način života vezuju se stereotipi o devijantnom ponašanju, proųenju kao ućestalom obliku ekonomske aktivnosti te se općenito smatra da Romi vide krađu kao društveno prihvatljivo ponašanje. S druge strane, veliki broj sugovornika svjesno je da ove predrasude proizlaze iz visoke razine socijalne i ekonomske iskljućenosti Roma iz hrvatskog društva te nedovoljne informiranosti hrvatskih građana o romskoj kulturi. Gotov da svaki sugovornik ističe primjere uspješno integriranih Roma kao dobre prakse, ali koje u svom narativu koriste da bi de facto odgovornost za loų položaj Roma u druųtvu (primarno) pripisali samim Romima i njihovim zajednicama. O ovakvoj predodųbi Roma u Hrvatskoj svjedoći i sljedeći iskaz sugovornice iz Daruvara:

Pa ne znam, to sad isto ovisi o tome što mi smatramo pod Romima, vjerojatno oni koji samo traže nekakve socijalne pomoći. Mi tako njih gledamo, a ne poznamo ih. Neki stvarno postoje, eto, nedavno je neka Romkinja koja radi na sudu, znači stvarno je uspjela i završila čak i faks, i ona je možda jedina od njih u Hrvatskoj koja je stvarno nešto postigla.

S druge strane, pojedini ispitanici prepoznaju da se određeni oblici neprihvatljivog ponašanja u javnosti toleriraju ukoliko ih počinu pripadnik većinskog stanovništva, (posebice ako dolaze iz imućnijih obitelji) dok se isti obrazac ponašanja pripadnika romske manjine stigmatizira i dovodi do razine kolektivne stigmatizacije cijele kulture romske nacionalne manjine:

Interesantna stvar se događa što oni samim svojim ponašanjem kada ulaze u prostor, preživahno, preslobodno, odmah ti takve ideje otvaraju kao: „E, rekao sam vam da bi moglo biti problema.“...Ali, ima tu jedna druga stvar. To isto imaš sa djecom uglednih Bjelovarčana...nema razlike, nego je stvar odgoju...Znači ja mogu nabrojati djecu uglednih, poznati, viđenijih i tako to...i njih samo opomenem, jer neću sebi napraviti cirkus da mi netko ugrozi karijeru i posao, neka budala, što ja znam tko, čiji sin ili kumče...

Za razliku od srpske nacionalne manjine, koju obzirom na ljudske i intelektualne resurse koje posjeduje, hrvatska većina prepoznaje kao zajednicu za koju puna integracija u društvo prvenstveno ovisi o protoku vremena i prevladavanju posljedica rata, o Romima prevladava druga percepcija. Problemi Roma se prepoznaju kao dublje ukorijenjeni u strukturalnim uvjetima razvoja njihovih zajednica. S jedne strane, Rome se vidi kao depriveligirane i socijalno ugrožene hrvatske građane, kojima Hrvatska treba pružiti posebnu skrb i mehanizme uključivanja u zajednicu. S druge strane, predominantni stereotipi u kombinaciji sa niskom razinom moći koju ova zajednica ima u društvu dovode do toga da se loš socijalni i ekonomski položaj Roma pripisuje kulturnim karak-

teristika ove zajednice. Dominantni kulturni determinizam u vrednovanju ove zajednice dovodi do generalne predodžbe prema kojoj s jedne strane opća populacija smatra da Hrvatska i dalje treba poticati romsku integraciju u društvo, ali da je ujedno ta politika osuđena na neuspjeh jer se Romi zbog kulturni specifičnosti i načina života ne mogu integrirati. Uspjesi pojedinaca u takvom narativu vide se dominantno kao iznimke koje potvrđuju pravilo, što problem isključivanja Roma stavlja u prostor samo ispunjavajućeg proročanstva: etiketiranje ove kategorije građana dovodi do uvjeta koji održavaju, potiču i promiču dalje etiketiranje i onemogućava puno uključivanje Roma u društvo.

Percepcija Hrvatske, hrvatskog identiteta i Domovinskog rata u očima pripadnika nacionalnih manjina

U razgovorima sa pripadnicima različitih nacionalnih manjina, neovisno iz koje regije dolaze, prve asocijacije na današnju Hrvatsku vezuju se uz isticanje prirodnih ljepota i bogatstva sa jedne strane, te neiskorištenih kapaciteta za ekonomski i društveni razvoj sa druge. Kao i kod pripadnika većinskog hrvatskog stanovništva, pripadnici različitih manjinskih skupina u Hrvatskoj probleme hrvatskog društva primarno vide u ekonomskim kategorijama, koje imaju svoje učinke i na socijalne aspekte života u Hrvatskoj.

Tako se kao glavni problemi ističu visoka nezaposlenost, neadekvatne plaće, percepcija lošeg smjera ekonomskog razvoja u zemlji, te strah od materijalne nesigurnosti u budućnosti obzirom na nestabilnost mirovinskog sustava u kojem se očekuje dulji radni vijek uz mirovine koje ne osiguravaju dostojanstvenu starost. Gotovo svi sugovornici, neovisno o regiji iz koje dolaze ili manjinske skupine kojoj pripadaju, ističu sa jedne strane odlazak mladih i stručnih kadrova iz Hrvatske, dok sa druge nezadovoljstvo oko pitanja ostvarenja društvene pravednosti u Hrvatskoj kao glavne probleme u Hrvatskoj koji onemogućavaju optimističnije zamišljanje budućnosti; kao i kod pripadnika većinske populacije, i u ovoj kategoriji hrvatskog stanovništva prevladava percepcija slabo razvijene pravne države u Hrvatskoj, gdje institucije države ne služe svim građanima jednako.

Ovaj tip nepravde i pravne nejednakosti većina manjinskih ispitanika primarno vezuje uz položaje ekonomske i političke moći određenih skupina u društvu, ali se u odnosu na većinsku populaciju kod dijela ispitanika ove nejednakosti pripisuju i etničkom statusu i položaju određenih skupina u društvu. Primjer ovih stavova o sprezi politike i nefunkcioniranja pravne države možemo naći u riječima sugovornice srpske nacionalne manjine iz Dalmacije, koja ističe:

Ne možeš vjerovati ni pravosuđu...Čitam i vidim kako se odnose, to pravosuđe prema malim ljudima. Prema velikima se zna, nepravda se napravi da je pravedna, istina se iskrivi da, do istine se teško može doći, vidi-mo što se događa.

Međutim, razgovori sa pripadnicima srpske nacionalne manjine ukazuju da ovaj tip nejednakosti u ekonomskom području djelovanja svoje korijene ima upravo u pripadnosti etničkoj kategoriji osobe koju se ekonomski diskriminira.

Nakon osvrta na ekonomske i gospodarske probleme s kojima se hrvatsko društvo suočava i koji čine dominantni okvir interpretacije svakodnevice, ispitanici pružaju ujednačena shvaćanja kulturalnog i političkog sadržaja hrvatskog identiteta. Tako se hrvatski identitet primarno vezuje uz katoličku religiju i pripadnost hrvatskoj etničkoj kategoriji većinskog stanovništva. Konačno, u konstrukciji ideje hrvatskog nacionalnog identiteta važnu ulogu ima i narativ o Domovinskom ratu.

Domovinski rat predstavlja središnje mjesto oko kojeg započinje svaka priča o današnjem hrvatskom identitetu, neovisno o tomu da li ga pripadnici pojedine nacionalne manjine vrednuju kao pozitivan ili negativan događaj recentne hrvatske povijesti.

Među pripadnicima starih manjina prevladavaju razmišljanja o Domovinskom ratu kao važnom događaju za izgradnju hrvatske države, ali bez pretjeranog uzdizanja ratom povezanih događanja i procesa na vrijednosni pijedestal. Domovinski rat je gotovo na svakog ispitanika utjecao na izravan ili neizravan način. U regijama poput Istre i Primorja, pripadnici talijanske manjine pozitivno vrednuju Domovinski rat te ističu i sudjelovanje velikog broja pripadnika njihove manjine u obrani Hrvatske. Nadalje, kod pripadnika albanske manjine prevladava percepcija da su za vrijeme ratnih 1990-ih odnosi između Srbije i Albanaca bili slični onima između Hrvata i Srbije, tako da je rat doveo do dodatnog poistovjećivanja albanske manjine sa hrvatskim narodom, državom i Domovinskim ratom.

Međutim, unatoč generalno pozitivnom vrednovanju Domovinskog rata i vojno redarstvene operacije Oluje kao važnog događaja koji je doveo do oslobađanja hrvatskog teritorija i svršetka rata, ispitanici starih manjina ističu više negativnih posljedica rata koje je danas, više od dvadeset godina nakon sukoba, poželjno prevladati. Kao negativne učinke ovi ispitanici navode da je nakon rata broj pripadnika nacionalnih manjina u konstantnom padu (što je posebice pogodilo pripadnike srpske nacionalne manjine). Ovaj pad broja pripadnika nacionalnih manjina se pripisuje asimilaciji koja traje od svršetka rata do danas:

(Rat) je utjecao jako...jer je manjina postala narod koji je bio u većini do 1991. godine, neke etničke skupine i nacionalne manjine su se brojčano prepolovile... Sve je prisutnija asimilacija kao posljedica rata jer devedesetih nije bilo poželjno da ste Srbin, Čeh, Mađar... bili ste dobri samo ako ste Hrvati...

Nadalje, ovi ispitanici ističu da je iskustvo Domovinskog rata vodilo konsolidaciji ideje nove nacionalne države i učvršćivanja hrvatskog nacionalnog identiteta. Međutim, ako su ove rasprave bile bitne u devedesetima, danas kada je sigurnost hrvatske države i stabilnost većinskog hrvatskog identiteta neupitna, ne vide razloga za pretjerane rasprave o prošlosti. Ispitanici percipiraju gospodarske i ekonomske teme, a ne pitanja nacionalne prošlosti kao ključne za dalji razvoj društva i hrvatskog političkog sustava. Međutim, svjesni su da ove teme još uvijek imaju snažan emocionalni značaj za veliki broj hrvatskih građana. Tako imamo primjer mišljenja Talijana iz Istre koji zaključuje:

... ne znam, te stvari koje se tiču rata devedesetih. To su osjetljive teme u Hrvatskoj. Koliko god se sad mi pravili da to nije istina – to još uvijek znači nešto, što je nažalost aktualno. I jednostavno bi se o takvim stvarima trebalo što manje pričati – to nije (više op.a.) potrebno...

Nadalje, razdoblje devedesetih ispitanici svih manjinskih kategorija vide kao ono u kojem se hrvatska etnička kategorija konsolidirala kao osnovna za razumijevanje identiteta Republike Hrvatske kao nacionalne države hrvatskog naroda. Posljedice (pretjeranog) isticanja važnosti hrvatskog etničkog identiteta tijekom devedesetih, dovelo je do urušavanja javne percepcije važnosti nacionalnih manjina (uključujući i onih koje nisu sudjelovale u oružanoj pobuni protiv Republike Hrvatske) za kulturni identitet Hrvatske. O tome svjedoče riječi ispitanice srednje dobi, češke nacionalnosti iz okolice Daruvara:

Za manjine se sve urušilo Domovinskim ratom. Stvarno se sve urušilo...i stavilo je neke u nemogući položaj. Mislim, ja recimo pripadam jednoj manjini koja je beskonfliktna, a svejedno nam nije lako živjeti u toj manjini i nije nam lako naći mjesto u većinskom okruženju...

Nasuprot stavovima pripadnika starih nacionalnih manjina, pripadnici srpske nacionalne manjine posljedice Domovinskog rata ocjenjuju gotovo isključivo u negativnim kategorijama. Sukob koji se u dominantnom hrvatskom narativu odvijao između Srba i Hrvata, a i iz kojeg su Hrvati izašli kao pobjednici, hrvatskom društvu nudi pojednostavljenu sliku stvarnosti u kojoj se hrvatskim Srbima kao zamišljenom homogenom entitetu pripisuje isključiva odgovornost za početak rata te uskraćuje mogućnost priznavanja statusa žrtve ratnih zbivanja u devedesetima.

Kao što smo iz stavova većinske populacije vidjeli, unatoč tomu što su tijekom rata i pripadnici srpske nacionalne manjine u Hrvatskoj bile žrtve različitih ratnih zločina, posebice tijekom vojno redarstvene operacije Oluja, u nacionalnom narativu ovi zločini se vide isključivo kao izolirani incidenti, a odlazak Srba iz Hrvatske percipira se kao dobrovoljna odluka hrvatskih Srba da napuste Hrvatsku. Takva interpretacija posljedica rata u opreci je sa iskustvima i percepcijom događaja iz 1990-ih koju imaju članovi srpske nacionalne manjine, i čije se posljedice i danas prelijevaju u različita područja njihove svakodnevice.

Sjećanja i razumijevanje Oluje kao povijesnog događaja kod ove kategorije ispitanika redovito započinju generalnim stavovima o strahotama svakog rata, pa tako i rata u Hrvatskoj. Međutim, protokom razgovora ona dobivaju sve osobnija obilježja budući da je veliki broj ispitanika srpske nacionalnosti obuhvaćen ovim istraživanjem posredno ili neposredno doživio sve negativne posljedice rata.

Za one pripadnike srpske nacionalne manjine koji su nakon operacije Oluja izbjegli u Bosnu i Hercegovinu i/ili Srbiju percepcija Oluje je znatno drugačija od one koju dijeli većina hrvatskih građana. Simbolička uloga oslobođenja i pravedne vojno redarstvene akcije, ovdje je zamijenjena percepcijom

akcije kao čina koji je značio kraj dotadašnje normalnosti njihovog obiteljskog života. Kako jedna od sudionica istraživanja, koja je do Oluje živjela na području Korduna, a ostatak devedesetih provela u izbjeglištvu u Srbiji, ističe:

Kako se na hrvatskom kaže (za Oluju op.a.) vojno redarstvena akcija... Smatram da to nije to, nego ono potpuno drugačije, suprotno tome. Ne znači ništa lijepo, eto.

I razmišljanja mlađeg sugovornika koji je napustio Hrvatsku u koloni izbjeglica 1995. godine nude slično viđenje ovih događaja. U njima se odražavaju osobna sjećanja ispitanika kao direktnog aktera događaja koji su se odvijali neposredno prije, za vrijeme i nakon Oluje:

Mislim, meni Oluja nikako ne predstavlja lijep događaj. To je moje prvo sjećanje, pamćenje nekog događaja u životu mi je točno ta noć. Baš se sjećam, imao sam tri godine. Sjećam se te noći kada smo izbjegli, kako me je mama probudila, spakovala u auto, uzela neke stvari, civili su tu bili...to je bio jedan traumatski događaj... poslije se moje mišljenje mijenjalo o tome... Onda sam shvaćao šta je to bilo, kako je bilo, koji su razlozi... i ja to i dalje shvaćam iako je donesena ta presuda u Haagu da to nije bilo etničko čišćenje... možda nije, nemam pojma, ali nije to lijepo, nije dobro i je neki zločin jer je nakon Oluje ubijeno 700 civila srpskih, pa mislim, nisu oni bili tek tako... Tako da predstavlja nešto loše, nešto strašno. Prvenstveno nešto što je potpuno promijenilo tijek mog života, bez da išta ja sad tu mogu.

Analiza kvalitativnih podataka u sklopu ovog istraživanja ukazuje da pitanje Domovinskog rata i vojno redarstvene operacije Oluje i danas predstavlja događaj koji kod dijela pripadnika nacionalnih manjina, bilo zbog izravnog interesa ili zbog posredne izloženosti posljedicama ovog razdoblja, izaziva snažne emotivne reakcije.

U slučaju starih manjina, ovaj događaj se općenito vrednuje kao nužnost u izgradnji moderne hrvatske države, te shvaćaju njezinu simboličku važnost u izgradnji identiteta današnje hrvatske države. Za Srbe, koji su tijekom devedesetih osobno proživjeli izbjeglištvo, i koji nose od strane javnosti posredno a nekada i izravno nametnutu etiketu krivnje, Oluja kao i cijeli rat predstavlja prijelomnu točku nakon koje se normalnost njihovih života radikalno dokida.

Ratno iskustvo devedesetih, kako ćemo u sljedećem dijelu analize prikazati, dovelo je do toga da ova populacija i danas, dvadesetak godina nakon rata, svoju poziciju u društvu percipira kao lošiju u komparaciji sa drugim hrvatskim građanima.

Percepcija položaja i statusa nacionalnih manjina u Hrvatskoj iz perspektive različitih manjinskih skupina u RH

U razgovorima sa pripadnicima nacionalnih manjina o položaju i ulozi manjina u Republici Hrvatskoj, odgovori ispitanika ukazivali su na raznoliko vrednovanje njihovog statusa i vezanih prava u društvu. Nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj danas svakako ne čine jedinstvenu kategoriju građana koja se unutar sebe raslojava isključivo po kulturalnim značajkama specifičnim za svaku od manjinskih skupina koje prepoznaje hrvatski pravni i politički sustav.

Štoviše, one su u Hrvatskoj iznimno heterogene, a ova heterogenost se očituje kako u komparaciji položaja i potreba pojedinih manjina u usporedbi sa većinskim hrvatskim stanovništvom i drugim manjinskim skupinama, tako i u raznolikosti razumijevanja manjinskog identiteta, pripisivanju važnosti i potrebama koje proizlaze iz istog među hrvatskim građanima koji nominalno pripadaju istoj manjinskog kategoriji. Ova kompleksnost identiteta, statusa i prava nacionalnih manjina u Hrvatskoj zorno se oslikava u izjavi ispitanika češke nacionalne manjine iz okolice Daruvara:

A manjine su toliko strašno različite, da ono što paše jednoj manjini, ne paše drugoj manjini. I to što se recimo nama čini potpuno bespotrebno kao češkoj manjini Možda za romsku manjinu znači puno

Na vrednovanje nacionalnih manjina općenito, te vlastitu poziciju kao pripadnika nacionalne manjine u hrvatskom društvu utječe više faktora. Iz razgovora sa ispitanicima kao ključni se ističu: manjinska kategorija kojoj ispitanik pripada, povijest i postojeće društvene i političke okolnosti u mjestu i regiji u kojoj ispitanik živi, ekonomski status koji ispitanik pripisuje pojedinoj manjinskoj kategoriji, iskustvo života u SFRJ prije uspostave samostalne Republike Hrvatske te u konačnici uloga koju pripadnici manjina pripisuju pojedinim manjinskim skupinama (uključujući i onoj kojoj sami pripadaju) u Domovinskom ratu. No unatoč diferencijaciji razumijevanja uloge i značaja manjinskih skupina općenito i pojedinih skupina zasebno, gotovo svi ispitanici dijele zajedničke stavove o generalnoj percepciji važnosti manjina za Republiku Hrvatsku, te pravnom uređenju manjinskih prava u RH.

Svi ispitanici smatraju da manjine ne predstavljaju nikakvu prijetnju većinskom hrvatskom identitetu, smatraju da je obveza hrvatskog društva prihvatiti multikulturalnost kao

prednost hrvatskog društva i podlogu daljeg društvenog i ekonomskog razvoja, ali i da na manjinama leži odgovornost prihvaćanja Hrvatske kao vlastite domovine.

Tako jedan od ispitanika islamske vjeroispovijesti iz okolice Splita ističe percepciju povezanosti ekonomskog razvoja pojedinih regija sa vrijednostima multikulturalnosti koja se u njima njeguje:

Sve nacionalne manjine, a naročito u Hrvatskoj, a ima ih dosta, trebalo bi da predstavljaju isključivo Hrvate i hrvatsko bogatstvo... tako bi trebalo biti, svugdje gdje se to tako poštuje, trebali bi pogledat' krajeve... Recimo, pogledajmo Istru, pogledajmo Međimurje, ne znam, di' god poštuju te stvari, oni su bogatiji i finansijski i duhovno i svakako. Oni imaju najbolji standard u Hrvatskoj. Znači pogledajmo Split koji zaostaje kao Lika, di' nema maltene nikoga. Nažalost, tu je bilo Srba, sad ih više nema. Znači te sredine šta imaju sve manje i manje nacionalnih manjina, po meni su sve siromašnije...

Nadalje, analiza rezultata istraživanja ukazuje da postoji konsenzus oko vrednovanja postojećeg normativnog okvira promidžbe prava nacionalnih manjina u Hrvatskoj. Tako sa jedne strane svi sugovornici ističu da je okvir zaštite manjinskih prava u Republici Hrvatskoj zadovoljavajuće reguliran, ali da provedba istog u praksi još uvijek nije u cijelosti zaživjela.

Međutim, kada se tema statusa, položaja i vrednovanja nacionalnih manjina u Hrvatskoj prebaci iz razgovora o manjinama općenito u razgovor o pojedinim nacionalnim manjinama u Hrvatskoj, analiza razotkriva da možemo identificirati tri skupine manjina u Hrvatskoj u odnosu na način kako same percipiraju svoj položaj u društvu, te kako je taj položaj vrednovan od strane većinskog stanovništva i drugih nacionalnih manjina.

Ove tri skupine čine pripadnici starih nacionalnih manjina, srpska nacionalna manjina i romska nacionalna manjina, a kompleksnost problema i javne stigme koju pripadnici pojedinih skupina nose svjedoče o raznolikosti izazova s kojima se nacionalne manjine susreću u procesima integracije u hrvatsko društvo.

Položaj i status starih nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj

Gotovo sve stare manjine (osim romske) svoj položaj u društvu vrednuju pozitivno, a probleme svojih zajednica vide sa jedne strane u manjkavosti provedbe ustavom i zakonom zajamčenih prava, dok sa druge ističu i nedovoljnu osviještenost samih pripadnika nacionalnih manjina na važnost njegovanja kulture i tradicije i aktivno korištenje manjinskoga jezika. Iz razgovora sa pripadnicima talijanske manjine iz područja Istre i Rijeke, te češke manjine iz okolice Daruvara i Bjelovara, otkriva se da pripadnici ovih manjina aktivno sudjeluju u aktivnostima koje promiču njihove običaje i kulturu u ovim regijama.

Kvaliteta uključivanja i kulturnih sloboda vezanih uz manjinska prava posebice se očituje u razgovorima sa pripadnicima talijanske manjine u Istri, gdje se vrlo često regionalnom identitetu daje primat u odnosu na manjinski, a hrvatski, shvaćen kao građanski i multikulturni okvir za zamišljanje pripadnosti, često je pomiješan s, a katkad i dominantan u odnosu na manjinski talijanski identitet. Iz razgovora sa pripadnikom talijanske manjine iz Istre uočavamo da se pravo na obrazovanje u školama na talijanskom jeziku vidi ne samo kroz prizmu ostvarivanja manjinskog prava, već i kao izvor ponosa koji svjedoči o dugotrajnosti talijanske kulture u Hrvatskoj te činjenice da talijanski jezik predstavlja jedan od živih jezika zajednice iz koje dolazi:

Pitanje talijanske škole nije stvar privilegije, to je stvar jednostavno pričanja, aktivnog pričanja jezika (u Istri op.a.) U talijanskim školama svi predmeti su na talijanskom osim hrvatskog. Ali to je zbog toga što jako puno ljudi aktivno priča jezik. Mislim da u nekim drugim (manjinskim školama Op.a.), recimo znam da češke škole imaju tu drugu razinu gdje su samo određeni predmeti na češkom...

Prelijevanje hrvatskog sa talijanskim i istarskim regionalnim identitetom vidi se zorno i iz razgovora sa pripadnicom talijanske manjine iz Pule:

Pa Hrvatska mi predstavlja zato što je to moj dom, tu sam rođena bez obzira što sam recimo pod navodnicima ta talijanska manjina, ali ja sa Italijom nemam veze, nego sam rođena ovdje u Istri, u Puli, tu je cijela moja familija

Slično vrednovanje položaja vlastite manjinske skupine u Hrvatskoj i u lokalnoj zajednici, nalazimo i u razgovorima sa pripadnicima češke i mađarske nacionalne manjine. Kao i kod pripadnika talijanske manjine, i ovdje nalazimo iskaze zadovoljstva postojećim zakonskim okvirom zaštite manjinskih prava.

Ispitanici prepoznaju tri ključna faktora koji su omogućili zadovoljavajući položaj svoje manjine u Hrvatskoj danas. Kao prvi, navode se kvalitetni bilateralni odnosi koje njihove vanjske matične države imaju sa njihovom domovinom Hrvatskom. Kao drugi faktor navodi se pozitivno vrednovanje pravne regulacije manjinskog pitanja uspostavljenog za vrijeme SFRJ. Konačno, kao važan faktor stabilnog položaja svojih manjina u hrvatskom društvu vide u autohtonosti i dugoj tradiciji dobre organizacije svojih manjinskih skupina u Hrvatskoj:

Jako lijepo mogućnosti Česi imaju budući da su naše veze sa Češkom jako velike... Češka manjina bi trebala dić spomenik do Marsa Jugoslaviji koja ih je stavila u sve dokumente, i mi sad ne smijemo dobiti manje nego što smo imali, i to je naša velika prednost. A druga velika prednost je što smo dugo organizirani... pa imamo rješenja.

Pripadnici ovih manjinskih skupina posebno ističu važnost obostranog uvažavanja: s jedne strane ističe se nužnost da Republika Hrvatska manjine prepoznaje u pravnoj regulativi, ali i društvenoj praksi kao svoje bogatstvo, dok sa druge strane manjine moraju prihvatiti Republiku Hrvatsku kao svoju domovinu:

Manjine su bogatstvo svake države, pa tako i Hrvatske, već sam rekla prije, znači zakonska regulativa veza uz prava nacionalnih manjina u RH je jedna od najbolje napisanih u Europi, ako ne i u svijetu. Provedbe... mislim da manjine koje su prihvatile Hrvatsku kao svoju domovinu, jako dobro konzumiraju svoja prava... svako se može baviti kulturom i svojim jezikom i običajima, kažem, samo je pitanje načina na koji to manjina – svaka za sebe želi...

U tom kontekstu, ne iznenađuje da je zaokret u javnoj retorici nakon parlamentarnih izbora 2015. i uspostave desne Vlade premijera Tihomira Oreškovića rezultiralo porastom osjećaja nesigurnosti i kod etabliranih manjina u Hrvatskoj. Posebice se to odnosilo na obnovu nacionalnog identitetskog diskursa te različitih odluka o financiranju manjinskih medija donesenih od strane Ministra kulture Zlatka Hasanbegovića. Kako ističe jedan od sugovornika talijanske manjine iz okolice Rijeke:

Tako da mislim da manjina nije u ničemu ukinuta, Jedino evo sad šta je bila ta situacija, šta je konkretno bilo sad sa ovim Hasanbegovićem na primjer šta je ukinuo financiranje kuće... Mislim da nije u redu jer jednostavno stvarno... te novine postoje užasno dugo... treba cijeniti ono što je dobro i posebno, a to mi ne radimo. Neki put se naša politika orijentira na to da se presječe ono što je dobro, a ono što je loše se na neki način promiče...

Za pripadnike starih nacionalnih manjina može se zaključiti da održavanje postojećeg normativnog okvira, u kombinaciji sa predanošću političkih elita prema vrijednostima multikulturalnosti, predstavljaju jamac za dugoročnu stabilnost položaja i percepciju nacionalnih manjina u Hrvatskoj. Kao dodatni faktor razvoja ovog položaja ističe se potreba općeg ekonomskog razvoja u Hrvatskoj; s gospodarskim rastom i jačanjem ekonomskog blagostanja, životni uvjeti svih građana Hrvatske se unaprjeđuju, a time i pripadnika nacionalnih manjina.

Nasuprot generalno pozitivnoj percepciji statusa i pravnog okvira starih manjina u Hrvatskoj, nalazimo stavove brojčano najbrojnije manjine u Republici Hrvatskoj, srpske nacionalne manjine, čija ocjena stanja značajno odstupa od prethodno opisanih pozitivnih iskustava.

Položaj ove manjinske skupine uvelike je opterećen hipotekom Domovinskog rata, no ujedno je i riječ o etničkoj skupini koja je sa osnutkom neovisne Republike Hrvatske i pravno izgubila status konstitutivnog naroda te postala nacionalna manjina u sklopu novog ustavnog poretka. Ono što posebno izdvaja ovu populaciju u odnosu na druge manjinske skupine u Hrvatskoj je što analiza iskustava hrvatskih građana koji nominalno pripadaju srpskoj etničkoj kategoriji zorno razotkriva manjkavosti uobičajenog okvira promatranja manjinske problematike u Hrvatskoj.

Naime, kao što smo do sada u analizi prikazali, pitanje manjinskih prava dominantno se vezuje uz ostvarivanje kulturalnih prava, dok se i vrednovanje političkog angažmana nacionalnih manjina u pravilu povezuje uz područja kulture i jezika kao osnovnih područja kroz koje se odvija integracija članova manjina u hrvatsko društvo. Ovakav okvir zamagljuje društvenu i političku realnost u kojoj se unatoč nominalnoj promidžbi kulturalnih prava i poticaja izgradnje obrazovnih i drugih institucija koje jačaju kulturni identitet zajednice, pripadnicima određene manjinske kategorije u drugim, nominalno ne-etificiranim područjima djelovanja, uskraćuje ili ograničava ostvarivanje građanskih i socijalnih prava.

Štoviše, naglasak na javnoj promidžbi kulturnih prava može u javnosti prikriti različite oblike građanske diskriminacije koje pojedinci osjećaju temeljem pripadnosti određenoj etničkoj kategoriji. Za pripadnike srpske nacionalne manjine u tom kontekstu javni konsenzus oko pitanja (ne)uvođenja dvojezičnih ploča u Vukovaru, koji je na snazi u Hrvatskoj, predstavlja primarno simbol stvarnog položaja i (ne)mogućnosti koje ova skupina ima u nacionalnom imaginariju hrvatskog društva, a tek posredno kao konkretna borba za pravo nacionalne manjine (uporaba jezika i pisma).

Kao što ćemo prikazati, svjedočenja hrvatskih Srba otkrivaju da pitanje ćirilice u Vukovaru ne predstavlja samo pitanje ostvarivanja kulturnog prava ove zajednice, već i simboličku poruku o stvarnim mogućnostima integracije Srba u hrvatsko društvo, koje se ne odvija samo u prostorima određenim kulturalnim označiteljima.

Međutim, stavovi starih manjina o uvođenju ćirilice u Vukovaru slični su onima većinskog stanovništva; oko ovog pitanja, te drugih prava srpske nacionalne manjine u Hrvatskoj, ispitanici starih manjina izražavaju ambivalentne stavove koji ovise kako o samoj etničkoj pripadnosti, tako i regiji u kojoj ispitanici žive. Percepcija današnjeg položaj Srba u Hrvatskoj u očima ispitanika starih manjina primarno se formira kroz analizu djelovanja srpskih političkih elita. Kako jedan sugovornik mađarske nacionalnosti ističe, stvara se dojam da se položaj Srba često u javnom diskursu zloupotrebljava od strane različitih političkih elita:

Mislim da neke manjine to zloupotrebljavaju, znači zloupotrebljavaju zakon o pravima nacionalnih manjina, manipuliraju za vrijeme svakih izbora, trguju statusom manjine, na temelju ovih ratnih zbivanja, znači mislim da su to u prvom redu Srbi u Hrvatskoj.

Pitanje samo-organizacije i zahtijevanja prava, poput uvođenja dvojezičnosti u Vukovaru, također je predmet kritike većine sugovornika starih nacionalnih manjina u Hrvatskoj. Iako na pitanje uvođenja ćirilice u Vukovaru dolazimo do heterogenih stavova; gdje jedan broj ispitanika smatra da je važno svim manjinama osigurati provedbu prava zajamčenih zakonom, ipak prevladavaju stavovi koji su slični stavovima većinskog hrvatskog stanovništvu. Većina smatra da još nije vrijeme za ćirilicu u Vukovaru, no variraju razlozi čime se opravdava legitimnost odgađanja provedbe ovih prava.

S jedne strane, primjerice, dio ispitanika talijanske nacionalnosti iz Istre smatra da nije opravdano uspoređivati status talijanskog jezika u Istri sa srpskim jezikom u Vukovaru:

Ne znam koliko ima postotak Srba i Hrvata tamo, koliko ih je ostalo tamo, ali to su te razlike po meni...Ja ne znam šta znači Srbima ćirilica, evo to isto ne kužim. Znaš da si Srbin šta ima veze ta ćirilica, vjerojatno ta djeca koja se rode ni ne znaju ćirilicu. Italijanski jezik je živ jezik zajednice ovdje (Istra op.a.) i prije Hrvatske to je bila Italija...

Nadalje, dio sugovornika smatra da, iako je vremenom poželjno uvesti dvojezičnost, treba uvažavati stavove i potrebe samih Vukovaraca i poštivati osjećaje hrvatskih žrtava rata budući da ratna sjećanja još uvijek nisu izbljedjela. Kod pojedinih ispitanika se posebice ističe zahtjev upućen hrvatskim Srbima, a od kojih se očekuje njihova spremnost da prihvate Hrvatsku kao svoju domovinu, prije nego što se uvede ćirilica u ratom razorena područja:

Pojasnit ću to na način da je Vukovar znači 25 godina od 1991. godine još uvijek podijeljen grad, da imate još uvijek srpske i hrvatske kafiće, da na ulasku u Vukovar imate školu u Jagodnjaku gdje je tabla na ćirilici a nemate tablu na hrvatskom jeziku... znači mislim da prvo oni moraju početi poštovati zemlju u kojoj žive, znači da prihvate jezik domovine, a nakon toga se ponašati kao svi ostali, kao Talijani u Istri ili Česi ovdje u Daruvaru, gdje je sasvim normalno da uz hrvatsku tu je tabla i na češkom jeziku (Ispitanica Mađarske nacionalnosti, srednje godine, Daruvar)

Konačno postoje i stavovi koji teže racionaliziranju kompleksnosti pitanja. U ovim stavovima se ističe složena realnost pitanja srpskog jezika u Vukovaru, koja se nikako ne rješava tehničkom uspostavom dvojezičnih ploča. Kako jedan od ispitanika ističe:

treba polako savladavati , to je jedini način. Ništa što je agresivno, što nije u redu... da ljudi samo neke mini revolucije provode koje mogu biti više štetne nego što donose dobro.

Međutim, između onih koji smatraju da još nije vrijeme za ćirilicu (i/ili onih koji smatraju da nikada neće ni biti) te ispitanika koji vjeruju da je dovoljno vremena prošlo da se pitanje rata povuče sa središnje točke javnih rasprava, postoji zanimljiva poveznica: i u jednim i u drugim narativima prevladava svijest da je prošlo jako puno vremena od kraja rata.

Međutim, za one koji u tom kontekstu uvođenje ćirilice vide kao simbolički završetak rata obzirom na protok vremena,

oni koji su protiv njezinog uvođenja iskazuju donekle proturječno razumijevanje o „dostatnom vremenu“ za razgovor o ovim temama. Naime, iako priznaju da je jako puno vremena prošlo od rata te smatraju da Hrvatska mora ići dalje iz prošlosti, pitanje ćirilice u Vukovaru ostaje hermetički zaključano u povijesnom trenutku, gdje se njegovo rješavanje prebacuje u nedefiniranu budućnost u kojoj bi se problem trebao riješiti sam od sebe. Sasvim je jasno da je bez snažne političke odlučnosti, koja bi omogućila stvarni dijalog između građana Vukovara i svih žrtava rata, budućnost u kojoj bi se ova pitanja normalizirala, a potom i razriješila, neizvjesna.

S druge strane, stavovi o uvođenju ćirilice u Vukovar među hrvatskim Srbima su dominantno afirmativni, ali i među ovim ispitanicima postoje različita tumačenja o adekvatnom vremenskom okviru unutar kojeg bi se ona trebala početi primjenjivati. Za većinu građana srpske nacionalnosti ćirilica je poželjna i potrebna, ali za njihovo ravnopravno uključivanje u hrvatsko društvo ključna su neka druga pitanja koja je potrebno razriješiti.

Prije svega hrvatski Srbi se osjećaju opterećeni hipotekom nametnute kolektivne odgovornosti za sukobe u devedesetima, te su internalizirali činjenicu da u javnom prostoru neće dobiti priznanje hrvatske javnosti da su tijekom rata i oni činili civilne žrtve rata.

Posljedice ovakvog statusa ne vezuju se primarno uz prepreke ostvarivanju kulturnih prava. Većina sugovornika srpske nacionalnosti (sa iznimkom ispitanika iz područja Istre i Rijeke) osjetila je tijekom i nakon devedesetih godina neki oblik ekonomske, socijalne i političke diskriminacije u Hrvatskoj. Posebno je zametno susprezanje i strah koji pripadnici povratničke populacije u post konfliktna područja iskazuju prilikom odgovaranja na pitanja ove tematike.

Međutim njihovi odgovori, jednom kada se razina povjerenja između ispitanika i istraživača ostvari, otkrivaju brojna područja unutar kojih se građani srpske nacionalnosti često osjećaju kao građani drugog reda:

Postoji taj jaz još od Drugog svjetskog rata prema Srbima...danas će netko prije napraviti eksces na srpskoj manifestaciji nego recimo na romskoj...U javnosti nema često ni govora o tome kako žive ljudi kraj Gospića, Gline...kako tamo žive bez struje u 2016. godini, znači 25 godina poslije rata, nemaju struju, nemaju osnovne stvari za život...(U javnosti op.a.) se prikazuju te lipe stvari, znači ne prikazuju se ove životne...

Iz ovog svjedočanstva zorno se prikazuje da se realnost života i isključenost Srba u Hrvatskoj danas ne može pojmiti ako se promatra samo kroz kulturalnu prizmu. Problemi povratnika vezani su uz sustavno zapostavljanje materijalne infrastrukture post konfliktnih krajeva u kojima su Srbi činili većinu, a više svjedočanstava ukazivalo je i na diskriminacije koje postoje u pokušajima nalaska posla. Iako se ovaj problem djelomice može opravdati sa generalno lošom ekonomskom situacijom u Hrvatskoj, pozicija hrvatskih Srba je povezana i s otpuštanjima Srba sa javnih položaja u devedesetima, a koje su u kombinaciji sa masovnim odlaskom srpskog stanovništva nakon Oluje rezultirali slabljenjem socijalnog kapitala i povjerenja ove kategorije građana prema institucijama hrvatske države:

Ja moram reći da srpska nacionalna manjina u ovoj županiji (Splitsko dalmatinska županija Op.a.) u kojoj ja živim, di' sam se rodio, da su imali Srbe na položajima, od policije...sad će neko reć „Eh, zato što je to bila njihova država, koja je to sad njihova država“... mislim, ima takvih razmišljanja, ali, recimo, bilo je po općinama, bilo je u policiji, u upravama, velikim poduzećima...bilo je tih Srba puno, puno više...vi stvarno nemate sada niti u jednoj firmi privatnoj, kamoli državnoj, u nekoj upravi, ne znam, u socijalnome ili HZZO-u, na sudu da imate Srbina. Evo, u Splitu, ne znam, može biti da griješim, ali da mi neko kaže da ima negdi u nekoj...a trebali bi po nekom ključu nacionalnome, ali to se eto ne poštuje (ispitanik starije dobi, srpske nacionalnosti)

Pored primjera isključivanja koje smo naveli, mogu se podvući tri osnovna problema/društvene realnosti koje hrvatskim Srbima određuju samo percepciju vlastitog položaja u hrvatskom društvu.

Prvo, među ispitanim hrvatskim Srbima prevladava rezigniranost činjenicom da je veliki korpus hrvatskih Srba tijekom devedesetih prisilno napustio Hrvatsku. Ovim egzodusom je oslabljen socijalni kapital i društvena osnovica srpske nacionalne manjine u Hrvatskoj.

Druga stavka se odnosi na već spomenutu javnu promidžbu u kontekstu svakodnevnog, prema riječima Michaela Billiga (1995), banalnog nacionalizma hrvatskog društva, u kojem se kod pripadnika većinske populacije internalizirala ideja kolektivne odgovornosti svih Srba za strahote ratova u devedesetima. Ovakva usvojena ideja rata u Hrvatskoj predstavlja ujedno i ključnu prepreku mogućnosti simboličkog priznanja statusa civilnih žrtava rata osobama koje su napustile Hrvatsku nakon Oluje te otežava integraciju Srba u društveni poredak na ravnopravnim osnovama sa drugim hrvatskim građanima.

Konačno, u brojnim regijama Hrvatske, posebice u post konfliktnim područjima, pripadnicima srpske nacionalne manjine su otežani pristupi javnim uslugama. Pristup navedenim pravima za pripadnike ove skupine često je teži nego, primjerice, pristup ostvarivanju kulturnih prava.

Za hrvatske Srbe ključ pune integracije primarno leži u ostvarivanju građanskih, ekonomskih i socijalnih, a tek posredno kulturnih prava. Ova tri elementa u kombinaciji rezultiraju osjećajem etiketiranosti većine ispitanih hrvatskih Srba, a zorno dolazi do izražaja u primjerima poput opisanog u sljedećem citatu:

Najviše je isključena srpska nacionalna manjina, i to je definitivno, to zna svako dijete, možda na ulici možete pitati poslije. To je vidljivo od običnih natpisa da ne govorimo na nivou države... Moraš se maltene krit ako si srpska nacionalna manjina. Znači ne mogu reći da je to svudi, da je to ono... ali je to učestalo i to je nažalost, ono... mislim da Srbi u Hrvatskoj su, nažalost, građani drugog reda.

U kontekstu ovog citata mogu se promatrati i stavovi hrvatskih Srba o uvođenju ćirilice u Vukovaru. Iako većina ispitanika srpske nacionalnosti uvođenje dvojezičnih ploča u Vukovaru smatra poželjnim i ističe da je ćirilica i hrvatsko povijesno pismo, postoji razvijena svijest da se na nekim pitanjima ne treba inzistirati ako nije vrijeme za to. Također, dio ispitanika ove kategorije hrvatskih građana smatra da se politizacijom ovog pitanja pažnja javnosti skreće sa puno važnijih gospodarskih pitanja razvoja Vukovara i Hrvatske općenito.

Međutim, svi ispitanici ističu da je za normalizaciju položaja Srba u Hrvatskoj nužna politička volja za uspostavu dijaloga oko svih pitanja vezanih uz položaj Srba u Hrvatskoj. Ćirilica predstavlja tek jedno, ne nužno i najvažnije, od tih pitanja. Kako smo već istakli, za učinkovitu izgradnju dijaloga potrebno je stvoriti okvir za obostrano uvažavanje većinske i srpske populacije u Hrvatskoj, ali i spremnost i volja političkih elita da se kompleksna događanja devedesetih odupru jednodimenzionalnim interpretacijama uzroka i posljedica rata.

Konačno, među pripadnicima srpske nacionalne manjine javljaju se i stavovi onih koji se kratkoročno protive uvođenju ćirilice u Vukovaru. Među izjavama ovih sugovornika posebno su zanimljive interpretacije koje u pitanju dvojezičnosti vide puno značajniju političku ulogu. Za ove ispitanike, ćirilica u Vukovaru bi se trebala uvesti tek nakon što su problemi ravnopravnosti u Hrvatskoj riješeni u praksi. Kako ispitanik iz okolice Vinkovaca ističe:

Pa mislim da nije vrijeme za ćirilicu u Vukovaru... mislim da je ćirilica u Vukovaru upravo taj pokazatelj mogućnosti suživota u Vukovaru. Kada se omogući suživot, i puno bolji, normalniji život, sve ono potrebno za normalan život u Vukovaru, tada treba doći ćirilica. U protivnom tu je riječ o političkoj bombi, kako i hrvatske vlasti tako i pripadnika nacionalne manjine Srbije i njihovih predstavnika... to je sve nebitno za ljude u Vukovaru.

U procjenama dugoročne perspektive poboljšanja položaja i pozitivnog vrednovanja srpske manjine u Hrvatskoj, među ispitanicima ipak prevladavaju optimistični tonovi.

Sugovornici svih manjinskih kategorija percipiraju kulturalne i jezične sličnosti između hrvatske većine i srpske manjine kao dobru osnovu za obnovu stabilnih odnosa baziranih na boljoj suradnji i uvažavanju. Nadalje, kao i za ispitanike starih manjina, i ovdje se ističe važnost bilateralnih odnosa između Republike Hrvatske i Republike Srbije za unaprjeđenje položaja srpske manjine u Hrvatskoj. Dobri bilateralni odnosi između Srbije i Hrvatske jedan su od ključnih faktora za ravnopravniji položaj Srba u Hrvatskoj ali i za promjenu percepcije hrvatskih Srba u široj hrvatskoj javnosti.

Zaključno, svi ispitanici prepoznaju intelektualni kapital unutar srpske zajednice, koji se očituje u velikom broju visoko obrazovanih mladih hrvatskih građana srpske nacionalnosti, kao važan čimbenik promjene. Mladi i talentirani pojedinci svojim djelovanjem jasno doprinose kulturnom i gospodarskom razvoju Hrvatske, a time i promiču izgradnju novog identiteta Srba u Hrvatskoj van dominantne paradigme Domovinskog rata.

Stoga, u slučaju srpske nacionalne manjine, Hrvatska na raspolaganju ima više instrumenata i resursa za rad na dugoročnoj promjeni dominantne percepcije ove kategorije građana u hrvatskom društvu, te je razložno očekivati njihovu potpunu integraciju u budućnosti.

Među ispitanicima svih manjinskih kategorija u Hrvatskoj, Romi su prepoznati kao najugroženija i najmanje integrirana skupina u hrvatskom društvu. Iako deklarativno većina sugovornika pozitivno vrednuje stereotipnu sliku o slobodnom načinu života koji se obično pripisuje Romima, u prvom planu prednjače dojmovi o teškim ekonomskim i socijalnim uvjetima i društveno ne prihvatljivim obrascima ponašanja života romske populacije.

Ti obrasci vezani su uz negativne stereotipe i generalizacije u javnom diskursu o Romima. Tako se u intervjuima često koristi pežorativni termin „cigan“ kada se oslovljava pripadnik ove populacije, a gotovo da nema sugovornika koji tijekom razgovora nije kao primjer romskog načina života istakao barem jedan od uvriježenih stereotipa; od negativnih, poput ideje da je riječ o populaciji koja nije sklona radu, koja ima neuredne higijenske navike, koja živi u uvjetima koji nisu dostojni čovjeka, koja je sklona krađi i prošenju kao osnovnim ekonomskim aktivnostima, pa do pozitivnih banalizacija ove populacije, gdje se na jednako pojednostavljen način romska populacija označava kao ona koja voli život, pjesmu i veselje.

Ukoliko ispitanik ima osobno poznanstvo sa, po standardima većinske kulture, uspješnim pojedincem pripadnikom romske etničke kategorije, redovito se pojavljuju rečenice poput: „Nisu oni svi isti, evo ja poznajem nekoliko njih koji su normalni...imaju posao i završili su školu“. Ovakvo isticanje posebnosti osoba koje odudaraju od stereotipa potvrđuju dominantnu predodžbu o Romima kao osobama sa slabijim kapacitetom djelovanja, ili u gorem slučaju, osobama koje su same odgovorne za položaj koji imaju u društvu.

Kao i kod većinske populacije, prevladavaju stavovi da je riječ o marginaliziranoj populaciji koja ima nejednake šanse za uspjeh u hrvatskom društvu, ali da im sa druge strane država pruža široki raspon usluga i mehanizama za integraciju. Među ispitanicima prevladavaju stavovi da je često upravo izbor samih Roma da te mogućnosti odbijaju ili ne žele. Kako ispitanica mađarske nacionalnosti iz okolice Bjelovara ističe:

Romi ... mislim da nisu dovoljno prepoznati od strane i države, i lokalnih sredina kao nekakav možda i dobar a možemo slobodno reći narod. Uvijek ih se loše percipira, i kao takvima je loša slika o njima u društvu, a mislim da bez razloga. Tome su oni djelom i sami krivi, budući da bez obzira dakle što im je dana mogućnost da se izjašnjavaju kao pripadnici manjine,

oni to ne žele jer se izjašnjavaju kao većinski narod ili kao neka druga etnička skupina u Hrvatskoj. Zloupotrebjavaju ono što im država daje, znači pitanje novca, socijalnih potpora, tako da je prisutna loša slika općenito o populaciji, bez obzira na to što ima jako puno pozitivnih primjera.

Kao važan faktor koji onemogućava kvalitetniju integraciju Roma u društvo, ispitanici ističu činjenicu da su Romi narod koji nema svoju naciju niti svoju državu, pa posljedično, nema izvanjsku domovinu koja može skrbiti o njihovim pravima. U tom kontekstu, ispitanici smatraju da je uloga Republike Hrvatske, kao jedine države koju Romi imaju, u pitanju zaštite kulturnog identiteta i promicanju integracije ove manjine još značajnija nego što je to sa drugim manjinama. Kao ključnima ističu se nužnost pružanja adekvatnih obrazovnih politika za Rome te primjerenim mjerama zapošljavanja.

Ujedno, većina sugovornika dijeli pesimističnu ocjenu za kratkoročno poboljšanje položaja i statusa romske manjine u Hrvatskoj. Iako su ispitanici svjesni društveno političkog konteksta koji ograničava uključivanje u društvo i ekonomski razvoj Romima u Hrvatskoj, te negativne učinke stereotipa i etiketiranja koje je usmjereno na sve pripadnike romske manjine, (jedna od sugovornica talijanske manjine iz Rijeke, nakon što je govorila o korektnim odnose sa Romima koji su sa njom išli u razred, jasno je ukazala na postojanje etikete pripisane Romima kao kolektivu. Rome se označavalo terminom „Oni s Rujevice“, gdje je Rujevica naselje u kojem živi veliki broj pripadnika romske manjine. Obzirom da se njihovu zajednicu povezuje ideja ekonomske i društvene nazadnosti, nema sumnje da je riječ o pežorativnom etiketiranju cijele populacije), dominiraju shvaćanja romske kulture kao nekompatibilne sa modernim društvom. O tome svjedoči i citat sugovornice albanske nacionalnosti iz okolice Rijeke:

Pa zato što imaju drugačiju kulturu od nas i na ovom području su ful dugo, pričaju naš jezik i sve, samo po mom ta drugačija kultura od nas - imaju potrebu da je ful brane i.... Imam osjećaj da oni ponekad se osjećaju kao da mi želimo izbljedit njihovu kulturu, što nam ne bi bio cilj. Ali neke stvari da prihvate - kao što su obrazovanje, neka pravila koja imamo, koja bi bila u bilo kojoj drugoj državi. Ne pokušavamo mi izbljediti tu njihovu kulturu ali imam osjećaj da oni nekad misle da mi to pokušavamo.

Preporuke

Provoditi programe informiranja javnosti o razlozima dolaska migranata i izbjeglica i uvjetima u zemljama porijekla, odnosno njihovim mogućnostima kretanja i boravka u Hrvatskoj i drugim zemljama odredišta.

Provoditi programe osvještavanja javnosti o sigurnosnim i drugim faktorima vezanim uz migracije i izbjeglištvo. Kao pozitivan primjer mogu se uzeti lokalne akcije MUP-a (npr. u Kutini) vezane za informiranje o stvarnom broju počinjenih kaznenih i dr. djela.

Provoditi programe interkulturalnog dijaloga i educirati javnost o kulturološkim i drugim raznolikostima pojedinih vjerskih, etničkih i drugih skupina. Raditi na razbijanju predrasuda prema pojedinim etničkim, vjerskim i drugim skupinama te poticati njihovu integraciju u društvo kao osnovu razbijanja predrasuda.

Stvoriti uvjete za integraciju izbjeglica (učenje jezika, školovanje i zapošljavanje) koje bi ovim osobama omogućilo spontanu integraciju u domaće društvo. Jačati programe integracije domaće populacije s imigrantima i izbjeglicama. Omogućiti i aktivno poticati i pomagati programe samozapošljavanja izbjeglica i drugih migranata u Hrvatskoj.

Provoditi programe edukacije novinara i medijskih aktera te lokalnih i nacionalnih političkih elita vezanih uz uzroke i posljedice migracija, odnosno razbijanju stereotipija o pojedinim skupinama useljenika (kulturološke i dr. razlike). Ojačati organizacije civilnog društva u segmentu integracije. Omogućiti udrugama da pružaju programe integracije i osvještavanja domaće populacije o problemima vezanim uz migracije i izbjeglištvo.

Motivirati migrante (uključivo izbjeglice) na angažman u udrugama civilnog društva i stvoriti uvjete u kojima će oni moći postati aktivni akteri i to ne samo na volonterskoj osnovi. Financijski, administrativno i na druge načine pomoći udruge formirane od strane migranata i izbjeglica, odnosno udruge koje ih uključuju u svoje programe.

Rezultati istraživanja ukazuju da u regijama u kojima postoji snažna sinergija između predanosti lokalne zajednice ka poštivanju vrijednosti multikulturalnosti i njegovanja manjinskih kultura pripadnici većinskog stanovništva, kao i pripadnici

manjina, prepoznaju prednosti multikulturalizma i smatraju ga integralnim dijelom lokalnog i/ili regionalnog identiteta, te ga vide kao dijelom lokalne tradicije i načina života. U ovim regijama pripadnici većinskog stanovništva, kao i pripadnici manjina prepoznaju prednosti multikulturalizma i smatraju ga integralnim dijelom lokalnog i/ili regionalnog identiteta, te ga vide kao dijelom lokalne tradicije i načina života. Ove prakse se prepoznaju kao primjeri dobre prakse između drugih građanima Republike Hrvatske koji žive u drugim, ne nužno etnički heterogenim sredinama. Stoga, Hrvatska mora nastaviti održavati i ulagati u normativni okvir koji održava ove modele te kroz svoje javne politike promicati ih kao primjere dobre prakse. Oko ovih modela potreban je tražan konsenzus među svim političkim akterima radi osiguranja kontinuiteta dobre prakse neovisno o promjena političke vlasti na lokalnoj, regionalnoj i nacionalnoj razini.

Rezultati provedenog istraživanja ukazuju da se problemi manjinskih zajednica često svode na pitanje ostvarivanja kulturnih prava manjina. Postojeći normativni okvir zaštite manjinskih prava u percepciji većine ispitanika dobro je postavljen, no i dalje postoje značajne razlike u njegovoj implementaciji za sve manjinske kategorije. Potrebno je nastaviti raditi na informiranju pripadnika i predstavnika manjinskih zajednica o mogućnostima koje im postojeći normativni okvir omogućava, te raditi na uspostavljanju efikasnijih implementacijskih mehanizama postojećeg normativnog okvira.

Prevladavajuća javna percepcija da se manjinska problematika primarno vezuje uz ostvarivanje kulturnih prava, zapostavlja činjenicu da se diskriminacija pojedinih manjinskih skupina (poput srpske nacionalne manjine i romske nacionalne manjine) primarno odvija u prostoru ostvarivanja ekonomskih, socijalnih i građanskih prava. U tom kontekstu potrebno je jačati mehanizme koji osiguravaju punu zaštitu ovih prava i integraciju pripadnika ovih skupina u sva područja društvenog djelovanja po ravnopravnim osnovama. Ovi modeli moraju biti krojeni po potrebama samih pripadnika manjinskih skupina te uvažavajući specifični društveni, politički i ekonomski kontekst u kojem se oni primjenjuju. Pristup jednog modela koji bi odgovarao svim manjinskih skupinama, bez razmatranja specifičnih društvenih i političkih izazova regije u kojima se integracija odvija, vjerojatno neće rezultirati većim uključivanjem ovih zajednica u društveni život.

Negativna percepcija javnosti o hrvatskim Srbima vezana je primarno uz dominantni hrvatski narativ o političkim događanjima iz devedesetih i Domovinskom ratu, unutar kojeg se odgovornost za ratne zločine počinjene od strane dijela pripadnika Srba u Hrvatskoj pripisuje na kolektivnu sliku o ulozi svih Srba u ratu. Kako bi se ova percepcija promijenila, potrebno je javnost upoznati sa iskustvima ove populacije za vrijeme rata i poratnom razdoblju, mimo pojednostavljene dihotomije odnosa neprijatelj-prijatelj. Ovakav pristup može dovesti do javnog priznavanja mogućnosti postojanja velikog broja civilnih žrtava rata i među pripadnicima ove populacije, te do postupne promjene javne percepcije ove populacije dominantnom diskursu hrvatskog društva.

Odnosi između Republike Hrvatske i izvanjskih etničkih domovina nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj uvelike određuju javnu percepciju pojedinih nacionalnih manjina u Hrvatskoj. U tom pogledu, Hrvatska mora njegovati dobre i kvalitetne bilateralne odnose sa susjednim državama. Posebice je potrebno graditi kvalitetne bilateralne odnose sa Republikom Srbijom, te raditi na rješavanju pitanja iz devedesetih. Unaprjeđenje ovih odnosa je od velike važnosti za dugoročnu promjenu percepcije javnosti o Srbima u Hrvatskoj. Ojačati organizacije civilnog društva u segmentu integracije i poštivanja normativnog okvira zaštite nacionalnih manjina. Omogućiti udrugama da pružaju programe integracije i osvještavanja domaće populacije o problemima vezanim uz nacionalne manjine.

Razvijati modele integracije romske nacionalne manjine. Ovi modeli trebaju se razvijati u skladu sa nacionalnim i međunarodnim primjerima dobre prakse, ali uvažavajući specifične potrebe i uz što širu suradnju nositelja vlasti, predstavnika romske nacionalne manjine i različitih kategorija pripadnika romske nacionalne manjine.

Literatura i izvori

- AIDA 2017. Statistics: Croatia. Dostupno na: <http://www.asylumineurope.org/reports/country/croatia/statistics>.
- Anderson, B. 2015. 'Heads I Win. Tails you Lose.' Migration and the Worker Citizen. *Current Legal Problems* 68(1): 1-18.
- Anderson, B., V. Baričević, I. Shutes i S. Walker 2017. *Insider/Outsider: Categorical Rivalries? U: Moving Beyond Barriers: Prospects for EU Citizenship?* S. Seubert, M. Hoogenboom, T. Knijn, S. de Vries i F. van Waarden (ur.) Edward Elgar Publishing (predstojeća publikacija).
- Barberić, J. 2015. *Asylum in the Republic of Croatia One Year after Accession to the European Union. New Issues in Refugee Research, Research Paper No. 273.* Dostupno na: <http://www.unhcr.org/54dca6ee9.pdf>
- Baričević, V. 2013. *Europeanization of Asylum System and Refugee Protection: Croatian Asylum and Migration Policies.* Doktorska disertacija, Fakultet za društvene znanosti, Ljubljana. Dostupno na: http://dk.fdv.uni-lj.si/doktorska_dela/pdfs/dr_baricevic-vedrana.PDF.
- Baričević, V., M. Matešić i J. Šipić 2015. *Diskursna konstrukcija imigrantske zajednice u hrvatskim medijima. Izlaganje na skupu Migracije i etničnost na početku 21. stoljeća,* Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, 26. veljače 2015.
- Billig, M. 1995. *Banal Nationalism,* Sage publications: London, Thousand Oaks, New Dehli.
- Centar za mirovne studije 2013. *Istraživački izvještaj — Zastupljenost i indikatori diskriminacijskih i ksenofobičnih stavova u Republici Hrvatskoj.* Dostupno na: http://www.cms.hr/system/publication/pdf/26/Istrazivacki_izvjestaj_KNJIZNI_BLOK.pdf.
- Crawley, H. 2005. *Evidence on Attitudes to Asylum and Immigration: What We Know, Don't Know and Need to Know.* Working Paper No. 23, COMPAS. Dostupno na: https://www.compas.ox.ac.uk/media/WP-2005-023-Crawley_Attitudes_Asylum_Immigration.pdf.
- Čačić-Kumpes, J., S. Gregurović i J. Kumpes, J. 2012. *Migracija, integracija i stavovi prema imigrantima u Hrvatskoj.* *Revija za sociologiju,* 42 (3): 305-336.
- Fetzer JS. 2000. *Public Attitudes Toward Immigration in the United States, France, and Germany.* New York: Cambridge University Press
- Finney, N. 2005. *Key Issues: Public Opinion on Asylum and Refugee Issues.* Navigation Guide, Information Centre for Asylum Seekers and Refugees (ICAR), London.
- Hainmueller J, Hiscox MJ. 2007. *Educated Preferences: Explaining Attitudes Towards Immigration In Europe.* *International Organizations* 61:399-442.
- Hainmueller, J. i D. J. Hopkins 2014. *Public Attitudes Toward Immigration.* *Annual Review of Political Science* 17:225-49
- Hellwig T. i A. Sinno 2016. *Different Groups, Different Threats: Public Attitudes Towards Immigrants.* *Journal of Ethnic and Migration Studies* 43(3), 339-358.
- Kinder D.R. i C.D. Kam 2009. *Us Against Them: Ethnocentric Foundations of American Opinion.* Chicago: University Chicago Press
- Kisiara, O. 2015. *Marginalized at the Center: How Public Narratives of Suffering Perpetuate Perceptions of Refugees' Helplessness and Dependency.* *Migration Letters* 12(2).

- Kuti, S., S. Gregurović i S. Božić. 2013. "Bosnians in Croatia: Immigration and Transnational Social Spaces." In: u: *Migrations from Bosnia and Herzegovina*, edited by M. Emirhafizović, M., E. Čosić. A. Osmić and V. Repovac-Pašić (eds.), 105–113. Sarajevo: Biblioteka Naučni projekti.
- Kuti, S., S. Gregurović i D. Župarić-Iljić D. 2016. Stavovi prema migrantskim radnicima i tražiteljima azila u istočnoj Slavoniji: dimenzije, odrednice i razlike. *Migracijske i etničke teme* 32(1): 91–122.
- Kumsa, M.K. 2006. 'No! I'm Not a Refugee!' The Poetics of Be-Longing among Young Oromos in Toronto. *Journal of Refugee Studies* 19(2): 230–255.
- Lalić, S. 2016. Uloga medija u oblikovanju javnog mnijenja prema izbjeglicama i tzv. izbjegličkoj krizi. Dostupno na: <http://www.dostajemrznje.org/wp-content/uploads/2016/10/Uloga-medija-u-oblikovanju-javnog-mnijenja-prema-izbjeglicama.pdf>.
- Rajam, P.K. 2002. Humanitarianism and Representations of the Refugee. *Journal of Refugee Studies* 15 (3): 247-264. DOI: <https://doi.org/10.1093/jrs/15.3.247>
- Snyderman, P. M., i L. Hagendoorn i M. Prior 2004. Predisposing Factors and Situational Triggers: Exclusionary Reactions to Immigrant Minorities. *The American Political Science Review* 98 (1): 35–49.
- Snyderman, P. M., i L. Hagendoorn 2007. *When Ways of Life Collide: Multiculturalism and Discontents in the Netherlands*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Sopf D. 2002. "Asylum and Illegal Migration in the Republic of Croatia SSRN Papers <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.546524>
- Strabac, Z., T. Aalberg i M. Valenta 2014. Attitudes towards Muslim Immigrants: Evidence from Survey Experiments across Four Countries. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 40(1), 100–118.
- Strategija o odnosima Republike Hrvatske s Hrvatima izvan Republike Hrvatske, <http://www.hrvatiizvanhr.hr/pdf/hmiu1487756920.pdf>.
- Šram, Z. 2010. Etnocentrizam, percepcija prijetnje i hrvatski nacionalni identitet, *Migracijske i etničke teme* 26 (2): 113–142.
- Tončić, L. 2016. Diskurzivna analiza prikaza izbjeglica u hrvatskom tisku u rujnu i listopadu 2015. godine. Diplomski rad, Fakultet političkih znanosti, Zagreb.
- UNHCR 2016. Statistical Summary on Asylum Seekers in Republic of Croatia 2004-2015. Dostupno na: <http://www.unhcr.hr/194-unhcr/unhcr-statistic?start=36>.
- Ured pučke pravobraniteljice 2014. Analiza sadržaja: Pisanje internetskih portala o temi migranata, tražitelja azila i azilanata u 2013. godini. Dostupno na: http://ombudsman.hr/images/Analiza_izvjestavanja_UPP.pdf
- Vidak, Nick. "The Policy of Immigration in Croatia," (1998) XXXV *Politička misao* 5, 57–7.
- Vidović, T. 2013. Teorijski i iskustveni okvir za integraciju novih članova društva: od pasivne tolerancije k aktivnoj inkluziji? U: *Prvih deset godina razvoja sustava azila u Hrvatskoj*, Župarić-Iljić, Drago (ur.). Centar za mirovne studije, Zagreb: 131–146.
- Župarić-Iljić, D. 2013. Percepcija tražitelja azila u javnosti i medijski prikazi problematike u Hrvatskoj. U: *Prvih deset godina razvoja sustava azila u Hrvatskoj*, Župarić-Iljić, Drago (ur.). Centar za mirovne studije, Zagreb: 201–220.
- Župarić-Iljić, D. i S. Gregurović 2013. Stavovi studenata prema tražiteljima azila u Republici Hrvatskoj. *Društvena istraživanja* 22 (1): 41–62.
- Župarić-Iljić, D. i M. Bara 2014. Unutrašnje i vanjske migracije u Hrvatskoj: povijesni i suvremeni kontekst. U: *Migracije i razvoj Hrvatske. Podloga za hrvatsku migracijsku strategiju*. Hrvatska gospodarska komora, Zagreb, 197–213.

